
POBOČJA ETIČNE PIETETE IN IDEALIZIRANIH PROCEDUR V ETNOLOŠKIH RAZISKAVAH

(s posebnim ozirom na zbirko Tako smo živeli:
življenjepisi koroških Slovencev 1-5)

Mojca Ramšak

183

IZVLEČEK

Avtorica v članku razmišlja o možnosti vzpostavljanja etnološke profesionalne etike, predvsem pa o etiki pri zbiranju življenjskih zgodb. Tuje izkušnje in etične dileme primerja z domačimi, predvsem tistimi, ki so se porajale na avstrijskem Koroškem pri zbiranju gradiva za knjižno zbirko *Tako smo živeli*, Življenjepisi koroških Slovencev. Splošna etična vprašanja v etnologiji, kot so odgovornost etnologa do pripovedovalcev, odgovornost do drugih etnologov pri skupinskem delu in odgovornost do sponzorjev raziskave, obravnava na področju življenjepisov predvsem skozi prvo točko na podlagi lastnih ter tujih terenskih izkušenj. Ob tem se dotakne vloge etnologa na terenu, prostovoljnega sodelovanja oziroma privoljenja pripovedovalca, tajnosti zasebnih podatkov, moralne in druge škode, avtorskih pravic, anonimnosti ter razžalitve osebne časti.

ABSTRACT

In this article the author reflects on the possibility of establishing professional ethics in ethnology and especially on ethics in collecting life stories. Foreign experience and ethical dilemmas are compared with domestic ones, especially with those gathered in Carinthia (Austria) in the course of collecting material for a series of volumes entitled *"The way we lived. Life stories of Carinthian Slovenes."* The article deals with general ethical questions in ethnology like the ethnologist's responsibility to the narrator, his responsibility to other ethnologists in the context of teamwork, and his responsibility to the sponsors of the research. These topics are examined in the area of life stories with emphasis on the first mentioned responsibility and based on the author's own field experience and that of others. In the process the author also tackles the role of ethnologists in field work, the voluntary collaboration of the narrator or his consent, the privacy of personal information, moral and other damages, copyright issues, anonymity and possible libel.

1. Stališče

Kakor če bi mačka hotela stopiti na dvorišče polno psov, stopimo previdno tudi mi na področje etnološke etike in etike zapisovanja življenjskih zgodb. Morda se ta primerjava zdi prehuda, še posebej če pomislimo, da je človekova

individualna etika obenem družbena etika. Toda v današnjem nemirnem obdobju "prevrednotenja vrednot" iz prakse vemo, da vsi posamezniki niso vedno nujno neposredno odgovorni za svoje besede in dejanja in s tem niso več subjekti etike, ker včasih preprosto ne vedo, kaj je prav in kaj ne, ter se zanašajo na zunaj sebe kodificirano etiko (če ta obstaja), ki zakoličuje meje njihovega etičnega delovanja. Tudi če gre za poklicno etiko, mnenja o tem, kaj sodi vanjo in kaj ne, pogosto niso enotna. Kljub temu pa za izhodišče razprave o etnološki profesionalni in etiki življenjskih zgodb vzemimo Predlog etičnega kodeksa slovenskih etnologov,¹ sestavljen na podlagi slovenskih in tujih humanistično-družboslovnih etičnih kodeksov ter njegova dopolnila.² Za področje življenjskih zgodb pa naj bodo osnova specifično tej vrsti raziskave prirejeni etični kodeksi iz tujine,³ ker ustreznega slovenskega kodeksa še nimamo.

V besedilu poskušam prepletati vsaj dve razsežnosti etike. Prva sodi med tako imenovano univerzalno etiko, kjer velja Kantov kategorični imperativ, ki pravi, da naj drugega človeka nikoli ne uporabljamo kot sredstvo za doseg kakršnihkoli ciljev. Druga razsežnost pa je bolj praktične narave, saj je neke vrste zbir napotkov za vedenje. Prav tako se v besedilu prepletajo aplikacije etičnih pravil znotraj etnološke stroke, humanistike in sodobne civilne družbe nasploh, te pa so usmerjene predvsem na neposredno razmerje med raziskovalcem in informatorji. Ob tem neizogibno trčim na epistemološko vprašanje trdnosti znanja ob danih etičnih omejitvah, na uporabnost znanja in njegove meje (kot so na primer delovanje za ali proti skupnosti in posameznikom, ki jih raziskujemo, neodvisnost raziskave od naročnika) ter na vprašanje znanstvenega imperializma.

Že takoj na začetku je potrebno poudariti, da za zapisovalce življenjskih zgodb v državah, ki imajo razvejano mrežo usposobljenih zapisovalcev in obsežne arhive življenjskih zgodb dostopne vsem zainteresiranim, etika raziskovanja ni le postranska tema, ampak da tam obstajajo točno določena pravila in etične norme, po katerih se morajo ravnati zapisovalci življenjskih zgodb. Pri zapisovanju življenjskih zgodb ni nič prepuščeno zgolj naključju, instinktom, presoji in nareku lastne vesti, pač pa tudi vedenju na podlagi izročila, predvsem pa vedenju zaradi osebnega spoznanja in odločitev, ki temeljijo na etični poklicni zavesti. Napačno je mišljenje, da je dovolj iti na teren, vključiti kasetofon ali diktafon in pustiti, da se trak med pogovorom vrti. Profesionalci, ki zapisujejo

¹ Prim.: Mojca Ramšak, Etčni kodeks slovenskih etnologov (predlog). Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št. 1, str. 33-37.

² Dopolnila k predlogu sem izdelala na prošnjo Izvršnega odbora Slovenskega etnološkega društva in jih predložila v javno obravnavo na seji januarja 1997. V času pisanja tega poglavja do javne obravnave še ni prišlo.

³ Code of ethical and technical practise. National Oral History Association of New Zealand; Andrea Hirsch, Copyrighting Conversations: Applying the 1976 Copyright Act to Interviews. American University Law Review 31/(1982), str. 1071-1093; John Neuenschwander, Oral History and the Law. Denton, Texas, 1985; isti, Oral History and the Law. Albuquerque, 1993 (dopolnjena verzija); Oral history evaluation guidelines. New York, 1980 (in dopolnila); Shirley E. Stephenson, Protect Your Collection: Oral History and Copyright. The Public Historian 9/(1987), str. 21-33; Alan Ward, Copyright ethics and oral history. Colchester, 1995.

življenjske zgodbe iz kateregakoli vidika v tujini, morajo biti predhodno podučeni tako o zakonih in etičnih obrazcih kot o npravstveni drži na sploh, s tem si prihranijo ure skrbi - morda pa tudi tožbo.

Dileme, ki se nanašajo na pravice in odgovornosti pripovedovalcev, spraševalcev in ustanov, razrešujejo nevarnost prevar ali škode, ki jo (hote ali nehote) povzročimo intervjuvancem v prizadevanju, da bi dobili verodostojne informacije, hkrati pa povečujejo občutljivost za etična vprašanja v vsakodnevem življenju.

Javno izpostavljanje posameznikovih življenj lahko najlažje razumemo, če upoštevamo in ponotranjimo demokratične vrednote, po katerih ljudje morajo biti vsaj zadostno obveščeni, da bi lahko ohranili svojo svobodo. V praktičnem 185
izvajanju teh in še drugih vrednot se razkrivata bistvo in vsebina vsake državne ureditve.

Etnološke življenjske zgodbe so (ponavadi) študij še živih oseb in redkeje nastanejo na podlagi sekundarnih virov, kot so dnevniki, pisma in podobno. Ker so množice ljudi po svetu vedno bolj pismene, je zelo verjetno, da bodo življenjske zgodbe dostopne ali da jih bodo brali ljudje, družine in potomci, ki so blizu pripovedovalcu ali ga poznajo. Zato je potrebno premisliti, kako lahko javen dostop in objava življenjepisnega gradiva vplivata na te ljudi, tudi če se njim samim to sploh ne zdi vprašljivo. Čeprav verjetno vsake objavljene življenjske zgodbe ne bodo brale množice ljudi in torej te zgodbe ne bodo imele velikega vpliva na javnost, pa je treba predpostaviti, da se to lahko zgodi. Ohranjanje pripovedovalčeve zasebnosti in dobrega glasu je verjetno najpoglavnejši etični problem pri raziskavi življenjskih zgodb. Ni dvoma, da bi pod določenimi pogoji ob odkritju pripovedovalčeve identitete lahko bila ogrožena njegova služba, bili v nevarnosti družinski odnosi, da lahko družba pripovedovalce stigmatizira ali da lahko zaradi svojih izjav pridejo celo pred sodišče. Zato bomo na tem mestu poskušali slediti ravnovesju med resničnim poročanjem o življenjih ljudi in potrebi po zaščiti posameznikov in njihovih družin pred motečo vsiljivostjo in škodljivo izpostavljenostjo.

2. Splošna izhodišča osnovnih etičnih principov in njihova aplikacija v etnološki praksi ter pri zapisovanju življenjskih zgodb

Etične in politične dileme pri etnološkem raziskovalnem delu niso omejene le na posamezne stopnje raziskovalnega dela, ampak so prisotne v celotnem raziskovalnem procesu in deloma tudi pri aplikaciji rezultatov. Način, s katerim etnolog razrešuje tovrstne probleme, naj bi vodil do resničnega spoznanja in do sodb o družbeno-kulturnih pojavih, hkrati pa upošteval tri osnovne etične principe.⁴

⁴ Prim.: Mojca Ramšak, Poklic in poklicanost. Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št.1, str. 32; podrobneje o treh izhodiščnih točkah v etnologiji pa: ista, Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog). Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št. 1, str. 33-37.

1. Odgovornost etnologa do pripovedovalcev in drugih udeležencev - nosilcev informacij. (Ljudem, ki jih preučujemo, moramo razkriti cilje naše raziskave, metode in sponzorje. Udeležba informatorjev mora biti prostovoljna. Čimbolj moramo zmanjšati možnosti, da bi zaupne informacije prišle v javnost.)

2. Odgovornost do drugih etnologov pri skupinskem delu. (Ne ovirajmo profesionalnih aktivnosti svojih kolegov. O svojem delu moramo poročati natančno in ne smemo dopuščati in oproščati panaredkov ali izkrivljanj podatkov drugih raziskovalcev. Iz osebnih razlogov ne smemo razsojati in presojati skupnosti v prid ali proti kolegom.)

186 3. Odgovornost etnologov do sponzorjev raziskave. (Skupnosti, katero raziskujemo, smo dolžni izkazovati spoštovanje. O delu je sponzorju potrebno poročati natančno in dosledno. Ne sodelujemo v raziskavi, ki jo določi sponzor in ki bi lahko bila škodljiva za interese skupnosti.)

Znotraj teh posameznih izhodišč pa obstaja še več posameznih razločevalnih značilnosti, ki v celoti etnološkega raziskovalnega dela predstavljajo še naslednja vprašanja:

- privoljenje pripovedovalca,
- tajnost zasebnih podatkov,
- moralna škoda,
- izkoriščanje,
- posledice neetičnega obnašanja za nadaljnje raziskave...⁵

Okrog triade raziskovalec - intervjuvanec - pokroviteljska ustanova se vrti tudi večina etičnih kodeksov in napotkov za raziskovanje. Vprašanje pa je, kako dobro in natančno jih lahko apliciramo v konkretnih situacijah ter ali lahko z njimi pokrijemo tudi hitro spreminjanje tehnik raziskovalnega dela.

Podobni principi veljajo tudi pri zapisovanju življenjskih zgodb, le da imajo posebne poudarke. Intervjuji, ki predstavljajo življenjske zgodbe, so intervjuji posebne vrste. Z njimi vstopamo v posebne medčloveške odnose ali se z njimi vsaj spremenijo že obstajajoči odnosi. Ti odnosi so izmenjava informacij med spraševalcem in pripovedovalcem, izmenjava, ki lahko marsikaj spremeni, ker vključuje najbolj osebne izkušnje, perspektive in čustva. Etika pri takšnem intervjuju je v tem, da smo kot spraševalci pošteni, iskreni, jasni in neposredni. To je odnos, ki temelji na moralni odgovornosti, prvenstveno zaradi informacij, ki so nam zaupane. Spraševalci tudi sami želijo imeti odgovor na vprašanje o tem, kakšna je njihova moralna vloga pri tovrstnem intervjuvanju. In kakšne so moralne posledice tega, kar naredijo z zgodbo po intervjuju? Vse kar se zgodi med intervjujem, od tega kaj spraševalec pove pripovedovalcu in zakaj, do tega, kaj se zgodi z intervjujem potem, kdo ima dostop do njega, vse to vključuje

⁵ Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 264.

etiko.⁶

Glavne etične probleme pri raziskovanju življenjskih zgodb lahko razdelimo v dva sklopa. Prvi se nanaša na pravo in zakone, drugi pa na splošna pravila. Med legalno-pravnimi etičnimi vprašanji so najpomembnejša:

- avtorske pravice,
- objava klevetniškega spisa in
- upoštevanje zasebnosti.

Pri splošnih etičnih vprašanjih zapisovanja življenjskih zgodb pa velja izpostaviti:

- privoljenje pripovedovalca,
- ceno in koristi od raziskave življenjskih zgodb,
- anonimnost in zaupnost,
- odnose na terenu in dober glas pripovedovalca,
- profesionalno etiko in splošna humanistična načela,
- resnico in sponzoriranje raziskave,
- moč intervjuja,
- etiko odnosov neenake moči in
- korektno predstavitev pripovedovalčevega življenja.⁷

Vidimo, da se naštetá področja etičnih vprašanj pri zapisovanju življenjskih zgodb v marsičem prekrivajo s splošnimi etičnimi vprašanji humanističnih in družboslovnih disciplin, v mnogočem pa so še obširnejše razčlenjena. Poglejmo si podrobneje nekaj etičnih vprašanj in njihove rešitve v humanistiki nasploh in še posebej na področju ustne zgodovine oziroma pri zbiranju, hranjenju, obdelavi in publiciranju življenjskih zgodb.

Pred tem pa se spomnimo, kakšne "vloge" igrajo etnologi in drugi raziskovalci na terenu, kar nam bo pomagalo pri nadaljnjem razumevanju etičnih problemov pri delu z ljudmi. Ko govorimo o vlogah, govorimo o stopnjah odtujenosti in bližine med pripovedovalcem in spraševalcem. Te v grobem skicirajo naslednji trije modeli raziskovalnih odnosov, ki jih prevzemajo in igrajo etnologi na terenu, ko prevzamejo vlogo raziskovalca.

1. *Oddaljeni opazovalec* opazuje, deluje, sprašuje, beleži in snema, prikriva svoje namere, kontrolira svoje izbruhe empatije in naklonjenosti, brez prestanka išče resnico ali kolikor le-te mu je pač nudijo informatorji. Tako delo vključuje intenzivne odnose proste igre na trgu informacij, kjer je dominantna transakcijska norma "caveat emptor" - sum zmote ali neresnice predstavlja splošno bojazen,

⁶ Prim.: Robert Atkinson, *The Life Story Interview*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1998, str. 36.

⁷ Prim.: Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 84-115.

to povzročajo tudi morebitni poskusi pripovedovalcev, da bi manipulirali z nečlanom njihove združbe, pri tem pa se poskusi manipuliranja obiskovalca - raziskovalca smatrajo za profesionalno sprejemljive.

2. *Živeti blizu ali samo dobri prijatelji* je naslednji model, kjer opazovalec stopi v skupnost in poskuša pustiti zadaj vso kulturno prtljago, ki vključuje predstave o superiornosti, višjih resnicah, distanci, sodbah in upih. Skratka, naredi nekatere najboljše prijatelje za najboljše informatorje. Ta prijateljstva lahko tako zelo prevzamejo (nosilno) vlogo raziskave, da postane zapuščanje terena boleče in ga raziskovalec obžaluje, namesto da bi obžaloval strokovno in strateško ne vključevanje. Povratek na teren je mešanica kulturnega šoka in izgube intimnosti. Transakcijske norme prežema opazovalčeva pripravljenost ljubiti, ki jo spremlja duh altruističnega dajanja in želja po maksimiranju prijateljevih zadovoljstev. Mnogi mladi raziskovalci delajo na terenu ravno na ta način.

3. *Model zaupnega pogajanja*. Obe strani se druga drugi previdno približata, oziroma raziskovalec se skupnosti previdno približa in domačini ga zelo pozorno motrijo. Raziskovalec se boleče zaveda, da imajo domačini skrivnosti, ki bi jih želeli obdržati zase. Raziskovalcu povejo samo to, kar želijo, pri tem pozorno pretehtavajo načine, kako bi se dobro predstavili. Transakcijske norme vplivajo na kompleksnost srečanja, kjer ne dominirata niti povpraševanje niti odgovori, pač pa je v središču uravnotežena konverzacija.⁸

Vsekakor se postavlja vprašanje, ali ni morda prevzemanje vloge, s katero želimo opraviti raziskavo ne terenu, že neke vrste prevara. Ali ni morda nepošteno, da raziskovalec kaže na začetku interes za jezik domačinov, ki je samo del njegovega raziskovalnega plana? Ali ni morda licemerno začeti razgovor in ne povedati, da bodo dobljene informacije zapisane in objavljene? Vse to je očitno vprašanje osebne zavesti raziskovalca. Seveda to ne pomeni, da je raziskovalčevo poštenje le osebna stvar in da je na terenu možno govoriti in delati vse, kar se raziskovalcu zahoče.⁹ Da se to ne bi zgodilo, normirajo obnašanje raziskovalcev etični kodeksi, ki natančno določajo ravnanja v določenih situacijah, etični vodiči pa še dodatno ostrijo raziskovalčev občutek za takt in diplomacijo. Poglejmo jih v nekaj poglavitnih točkah, ki spadajo pod prvi odstavek splošnih načel o odgovornosti raziskovalca do pripovedovalcev.

2.1. Privoljenje pripovedovalca

O tem načelu so raziskovalci pogosto razpravljali in poskušali razrešiti dilemo, ali naj obširno in natančno seznanijo svoje pripovedovalce o raziskavi in od njih dobijo neprisiljeno privoljenje ali ne. Največ pozornosti je pri tem zbujala *metoda prikritega opazovanja z udeležbo*, kjer etnolog raziskuje, ne da bi bili večina

⁸ Prim.: Peter Loizos, *Confessions of a Vampire Anthropologist*. *Anthropology and Ethics*, *Anthropological Journal on European Cultures*, 3/1994, št. 2, str. 40-41.

⁹ Prim.: Benjamin D. Pol, *Tehnike vođenja razgovora (intervjua) i odnosi na terenu*. *Antropologija danas*. Beograd, 1972, str. 388-389.

ali vsi udeleženci seznanjeni z raziskavo. Nekateri to metodo razlagajo kot neopravičljivo in analogno infiltraciji provokatorskih agentov ali vohunov.¹⁰ Ti ugovori izvirajo iz prepričanja, da je taka raziskava v nasprotju s človekovimi pravicami o neodvisnosti in dostojanstvu ali pa iz strahu pred posledicami. Menijo, da se s pomočjo takih raziskav, ki vključujejo prevaro in manipulacijo, v družbi proizvajajo ciniki, lažnivci in manipulatorji in da se s tem sesuva zaupanje, ki je bistveno za pravičen družbeni red. Drugi spet zastopajo prav nasprotno stališče in kažejo na razlike v namenu med metodo prikritega opazovanja in vohunjenjem ter poudarjajo stopnjo, do katere omejujemo razkrivanje informacij o zadevah iz vsakdanjega življenja. Zagovorniki te metode namigujejo, da je ta dosti blažja v primerjavi z vsakodnevno prakso uradnih in poslovnih organizacij.¹¹ Radikalni zagovorniki in nasprotniki metode prikritega opazovanja so formalizirali postopek pridobivanja ustrežnih informacij in standardizirali etičen protokol, ki ga je potrebno prebrati in podpisati pred začetkom intervjuja/pogovora in eno kopijo pustiti pripovedovalcu. Taka izjava naj bi vsebovala vsaj naslednje informacije:¹²

Raziskovalec
 zaposlen pri (v, na)
 raziskujem na projektu
 ki ga financira
 Strokovni vodja raziskave je
 in je dosegljiv na naslovu/številki

Zahvaljujemo se vam za vašo pripravljenost sodelovati pri projektu. Vaša udeležba je zelo dobrodošla. Preden začnemo z intervjujem, bi vas radi seznanili z vašimi pravicami.

- 1) Vaša udeležba pri intervjuju je popolnoma prostovoljna.
- 2) Kadarkoli lahko odklonite katerokoli vprašanje.
- 3) Kadarkoli se lahko umaknete iz intervjujske situacije.
- 4) Intervju je strogo zaupen in bo dosegljiv samo raziskovalcem v skupini.
- 5) Deli intervjuja bodo lahko del končnega poročila, toda pod nobenimi

¹⁰ Ta primerjava je precej pretirana, saj je jasno, da so motivi za špijoniranje drugačni od motivov za etnološko delo. Najpogostejši motivi za vohunjenje so: patriotizem, denar, izsiljevanje, razredna pripadnost, ideologija, sovraštvo, maščevanje, strah, privilegiji in avanturizem (prim.: Lukić 1981: 309-324), medtem ko bi pri etnologih našli te motive le v sledeh in z drugačno naperjenostjo. Seveda pa tudi med etnologi najdemo take, ki so v funkciji obstoječe politične ideologije, v bližnji preteklosti pa se je ponekod etnologija afirmirala s služenjem nacionalističnim političnim interesom in povečevanjem kulture lastnega naroda (prim.: Sklevicky 1991: 62-63).

¹¹ Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 264.

¹² Grant David Mc Cracken, *The long Interview*. Newbury Park, London, New Delhi, 1988, str. 69.

pogoji ne bo razkrita vaše ime ali druge prepoznavne značilnosti.

Podpis intervjujanca

Kraj in datum

Prosimo, da obkrožite, če želite biti seznanjeni z zaključnim poročilom.

DA NE

Primer splošnega obrazca za privoljenje pripovedovalca.

190

Toda ali ni na nek način razdiralno za samo raziskavo, če etnologi na terenu ves čas opozarjajo svoje pripovedovalce: "Vse kar boste povedali ali naredili, bo zapisano in uporabljeno kot podatek." In četudi etnolog deluje popolnoma javno, v resnici redko pove *vsem* ljudem, ki jih preučuje, *vse* o raziskavi. Za to obstajajo številni razlogi. Eden je ta, da raziskovalec v začetni "pogajalski" fazi, s katero si utira dostop do informacij, pogosto še ne ve, kako bo potekalo delo, vsaj ne v podrobnosti. Toda tudi kasneje, ko sta raziskovalni problem in strategija že jasna, obstajajo razlogi, zakaj se lahko udeležencem pove le določene in omejene informacije. Npr. ljudi, ki jih raziskujemo, morda ne zanima raziskava in vztrajanje na tem, da morajo o njej vse vedeti. Prav tako nekatere informacije lahko vplivajo na njihovo obnašanje na način, ki lahko poškoduje raziskavo (to ne velja za tiste raziskave, kjer želimo določiti in zvedeti ravno skrajno mejo, do katere se spremeni obnašanje). Pri vsaki raziskavi je potrebno pretestiti obe možnosti: popolnoma javno in odprto ter prikrito, stopnja odprtosti pa naj se spreminja glede na različnost ljudi na terenu.¹³ Nesmiselno bi bilo raziskovalni postopek tako formalizirati, da bi bilo opravljanje raziskave brez možnosti za empatijo in odtujeno od človeka, ki nam nudi ustne informacije.

Tudi pri raziskavi življenjskih zgodb nekateri raziskovalci menijo, da pripovedovalca ne moremo seznaniti z vsemi podrobnostmi v zvezi s projektom. V teh kvalitativnih raziskavah se pogovor lahko nepričakovano obrne, informacije iz več intervjujev se lahko končajo z novo hipotezo, ki delno ali v celoti preusmeri raziskavo. Toda če želimo, da je pripovedovalec življenjske zgodbe iskren z nami, ga moramo verodostojno in popolnoma seznaniti z raziskovalnimi cilji in metodami. Nikakor ne smemo zlorabiti pripovedovalčevega zaupanja s tem, da ga prizadenemo. Raziskovalci ne bi smeli napačno tolmačiti svoje vloge ali pomena raziskave samo zato, da bi si omogočili dostop do pripovedovalčeve zasebnosti. Pri procesu zapisovanja življenjske zgodbe se med spraševalcem in pripovedovalcem navadno vzpostavijo izredno intenzivni medsebojni odnosi in zato razkrivanje podrobnosti o posameznikovem življenju zahteva kar največjo

¹³ Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 264-265.

zapisovalčevo iskrenost. Včasih je morda res boljše, da o raziskavi pripovedovalcu posredujemo le splošne in ne podrobnejših opisov. To velja v primerih, ko ne želimo vplivati na pripovedovalčeve odgovore. Toda če v teku zapisovanja pripovedovalec izrazi željo po podrobnejšem opisu projekta, mu ga moramo podati. Vsekakor pa mora biti privoljenje pripovedovalca prostovoljno.¹⁴ Problem povezave med resnico, po kateri teži raziskovalec, in pripovedovalčevo zasebnostjo je na vidnem mestu, kadar govorimo o prostovoljni privolitvi pripovedovalca.

Problem zasebnosti v življenjski zgodbi pa seže onkraj problema prikrivanja identitete pripovedovalcev pri drugih etnoloških raziskavah, ker je subjekt hkrati tudi objekt raziskave. Zato ni prav nič neobičajno, da so objavljene življenjske zgodbe brez poskusov skrivanja pripovedovalčevega pravega imena. Pri tem je potrebno razbrati stopnjo zaupanja. O pogojih sodelovanja, pod katerimi bo opisano in morda objavljeno pripovedovalčevo življenje, se obe strani pogovorita pred ali med raziskavo samo. Glede na to, da so pripovedovalci ponavadi politično in javno nemočni in zato manj osveščeni glede možnosti objavljanja gradiva, ki se nanaša na njihova življenja, lahko na splošno rečemo, da vodi večina zapisovalcev življenjskih zgodb svoje raziskave z občudujočo stopnjo poštenosti in odgovornosti. V nasprotju s tem se sodobno novinarstvo precej vampirsko loteva pisanja o posameznih življenjih, vse zato, da bi čimbolj zabavalo svojo publiko.

Kar se tiče etnološkega pisanja, imajo pripovedovalci pravico, da ostanejo anonimni, če se sklicujemo na Načela profesionalne odgovornosti Ameriškega antropološkega društva iz leta 1973. To pravico je potrebno upoštevati v vseh ozirih pri objavljenih raziskavah, razen kadar gre za jasen dogovor, da ostane pripovedovalčeva identiteta znana. Pripovedovalcem je potrebno razložiti tudi posledice uporabe audiovizualnih pripomočkov. Vsekakor imajo pravico zavrniti tak način dokumentiranja in nekateri se tudi odločijo za to. Kakršenkoli način zapisovanja in dokumentiranja življenjske zgodbe že uporabimo, podatkov nikoli ne smemo uporabiti na način, ki bi ogrozil pripovedovalca fizično, družbeno ali psihično. Toda kljub najboljši zaščiti je lahko pripovedovalčeva anonimnost nenamerno izdana, še posebej v manjših skupnostih, kjer uporaba psevdonima ne more dovolj zaščititi osebe, da je ne bi prepoznali družinski člani, prijatelji, sosedje, sodelavci, socialni delavci ali policija. Pravica po zasebnosti mora imeti prednost pred zahtevami znanosti po dobri dokumentiranosti. Poudariti pa velja, da mnogi pripovedovalci izrecno želijo biti imenovani, čeprav je prav v konkretnem primeru anonimnost zaželjena. Ponavadi so to ljudje z obrobja, ki z objavo svoje življenjske zgodbe s polnim imenom dokazujejo svetu, da so bili priče dogodkom, ki so oblikovali njihova življenja.

Seveda pa je treba poudariti, da je odločitev, kaj je zasebno in kdaj, večkrat odvisna od konkretne situacije. O tem govori tudi javna organizirana diskusija o zasebnosti in behaviorističnih znanostih iz leta 1967, ki na str. 8-9 pravi: "Pravzaprav se zasebnost razlikuje od posameznika do posameznika, od dneva do dneva in od situacije do situacije. Bistvo tega koncepta je pravica vsakega

posameznika, da zase ugotovi (določi), v kateri življenjski situaciji ali delu življenja bodo njegova verovanja, vedenje in obnašanje razkrita. Vsaka oseba živi v različnih svetovih in zato so tudi načini njenega reagiranja različni. Vloge očeta, moža, uradnika, soseda, sindikalnega delavca, ravnatelja šole, brezposelnega, notarja,... kličejo k različnim odgovorom. Pravica do zasebnosti vključuje pravico do življenja v katerikoli od teh različnih vlog." Diskusija je zaključena z besedami, "da vsaka splošna prepoved raziskave določenega območja obnašanja popolnoma zgreši bistvo zasebnosti; neuspešna je pri varovanju pred izpostavljenostjo tistih ljudi, ki jih izpostavljenost najbolj vznemiri, medtem ko ščiti tiste, ki so pripravljeni dati informacije." Zato je nujno tesno sodelovati s pripovedovalci življenjskih zgodb in si zagotoviti njihovo izrecno odobritev publiciranja. Povedano drugače: etnološki podatki ne smejo biti pridobljeni skrivaj ali publicirani brez pripovedovalčevega dovoljenja, tudi če se zdi, da bi to povzročilo samo neznatno škodo. Še več: pripovedovalčevo strinjanje, da razkrije nekatere informacije, ni hkrati licenca za publiciranje drugih podatkov, ki jih pove. To je neudobno dejstvo, ker vsaka etična drža temelji na vrsti vrednot, za katere pa ni nujno, da se ljudje z njimi strinjajo. Zato je včasih težko uporabljati etične standarde, še posebej kadar raziskujemo drugo kulturo.¹⁵

Zelo blizu nakazanemu problemu o varovanju zasebnosti je tudi pripovedovalčeva pravica kontroliranja informacij, ki se nanašajo nanj, in v zvezi s tem dovoljenje za nadaljnjo uporabo. Ta pravica o lastništvu podatkov pa se razširi iz intervjujske rabe še na vse ostale podatke, ki jih dobimo z opazovanjem.¹⁶ Vsekakor se lahko v zvezi z lastništvom podatkov vprašamo, kje sploh postaviti mejo in kako jo, če je to sploh možno, normirati. Kritika pravice o lastništvu se nanaša na raziskovalni proces, ki je na komunikacijskem nivoju zaradi tega lahko moten, poleg tega pa bi ob striktni uporabi etičnega protokola lahko prišlo do tega, da bi raziskovalci pri svoji strategiji lahko iznašli in izvajali druge vrste pritiska na svoje pripovedovalce, da bi dobili želene informacije.

Navedimo dva primera - modela obrazcev, kakršne uporabljajo v ZDA in Veliki Britaniji za dokumentiranje pripovedovalčevih pisnih privoljenj za shranjevanje in uporabo življenjskih zgodb v raziskovalne, izdajateljske in izobraževalne namene ter za predavanja in radijsko predvajanje.¹⁷ S takimi pogodbami o prenosu lastništva informacij ne moremo govoriti niti o moteni komunikaciji niti o zlorabi.

¹⁴ Prim.: Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 90-91.

¹⁵ Prim.: *Lives: an anthropological approach to biography*. Ur. L. L. Langness, Gelya Frank. Novato, California, 1981, str. 120-129.

¹⁶ Prim.: Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 267-268.

¹⁷ Prim.: Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 272-273; Clearance note and deposit instructions. The British Library National Sound Archive (fotokopija). Zadnji obrazec je objavljen tudi v brošuri: Robert Perks, *Oral History. Talking about the Past*. London, 1995, str. 24.

Spodaj podpisani ta in ta dovoljujem Univerzi na Rhode Islandu, da ta posnetek življenjske zgodbe uporabi v javne in izobraževalne namene, če arhivisti ali direktor programa ustne zgodovine menijo, da je to potrebno.

Pripovedovalec

Naslov

Datum

Spraševalec

Naslov

Datum

Posebne omejitve

Glede na delo Arhiva za folkloro in ustno zgodovino Univerze v Mainu, ki zbira in ohranja gradivo za študij načina življenja v preteklosti in danes, želim shraniti za arhivske namene življenjsko zgodbo pod spodaj navedeno akcesijsko številko.

Posnetek ali več njih s spremljajočimi prepisi so nastali v enem ali več prostovoljnih intervjujih z menoj. Uporabnike opozarjam, da berejo prepis moje govorne in ne zapisane besede in da je posnetek (posnetki) primaren vir, njegov prepis pa sekundaren.

Seznanjen sem z dejstvom, da Arhiv za folkloro in ustno zgodovino dovoljuje kvalificiranim strokovnjakom poslušanje posnetkov in branje prepisov, če jih potrebujejo pri raziskavi ali v izobraževalne namene na Univerzi. Prav tako sem seznanjen, da Arhiv ne bo nikoli naredil kopije posnetkov ali prepisov in da ne bodo objavljeni razen s pisnim dovoljenjem direktorja.

Podpis

Datum

V razumevanje in dovoljenje:

Spraševalec Datum

Direktor

Akcesijska številka

1. primer obrazca prostovoljnega privoljenja in predaje avtorskih pravic pripovedovalca življenjske zgodbe za njeno shranjevanje in uporabo.

POJASNILO IN NAVODILA ZA SHRANJEVANJE

Namen te pogodbe je zagotovilo, da bo vaš prispevek dodan zbirkam Nacionalnega zvočnega arhiva pri Britanski knjižnici v skladu z vašimi željami. Vse gradivo bo shranjeno kot stalen javni referenčni vir za potrebe raziskovanj in publiciranja, izobraževanja, predavanj in radijskega oddajanja.

Če želite omejiti javni dostop do svojega gradiva za določeno število let (maksimalno do 30 let), prosimo, da navedete pogoje:

S podpisom predajam avtorske pravice svojega prispevka Nacionalnemu zvočnemu arhivu pri Britanski knjižnici.

Podpis Datum

Naslov

Podpis (Nacionalni zvočni arhiv) Datum

Izpolni ustanova:

Polno ime

Št. akcesije

Št. playbacka

Naslov serije

2. primer obrazca prostovoljnega privoljenja in predaje avtorskih pravic pripovedovalca življenjske zgodbe za njeno shranjevanje in uporabo.

2.2. Tajnost zasebnih podatkov

V Sloveniji osebne podatke varuje Zakon o varovanju osebnih podatkov, toda če se samo spomnimo na čisto vsakdanje primere, kako nam nekatere uradne ustanove (na primer zdravstveni domovi, davčni uradi in podobno) pošiljajo dopise in vabila na odprtih dopisnicah ali kuvertah s štampiljkami, iz katerih so delno razvidna vsebina in naši podatki, potem vidimo, da je že pri takih "malenkostih" zakon velikokrat papirnati tiger. V vsakodnevem življenju pač ločimo med javnimi in zasebnimi prostori (parki, spalnice), prav tako pa tudi med informacijami za javnost in drugimi, ki so zaupne.

Kako pa je z zaupnostjo v etnologiji in pri raziskavah življenjskih zgodb? Prva je na ta problem opozorila Marija Makarovič, ki je predstavila dileme v zvezi z zbiranjem, hranjenjem in izpostavljanjem podatkov zaupnejše vsebine.¹⁸ Poudarila je, da je v etnologiji potrebno raziskovati tudi delikatne teme, kot so neurejeni medsebojni odnosi v družini in širši skupnosti, da pa je potrebno

¹⁸ Marija Makarovič, Način in pomen zbiranja etnoloških podatkov zaupnejše vsebine. Kako hraniti takšne podatke in kako jih izpostavljati? Glasnik Slovenskega etnološkega društva 18/1978, št. 4, str. 65.

podatke zaupnejše narave spraviti v zaupni muzejski arhiv. Raziskovalec, ki je v sebi razklan med danim zaupanjem na terenu in stroko, pa lahko posplošeni del podatkov izpostavi tako, da ne bodo v nepopravljivo škodo ljudem in da ne izkrivlja resnične podobe načina življenja.

Najpogostejši strah pri etnoloških raziskavah je v tem, da omogoča potencialno izrekanje javnih stvari na način, ki je omejen le na privatno rabo, kar ima lahko daljnosežne posledice. Obstaja namreč mnenje, da humanistične in družboslovne raziskave dopuščajo veliko možnost vdora v zasebnost in posameznikovo avtonomnost in so strelivo za tiste, ki že posedujejo moč ter so temelj za opresivno državo. Tako kot je kompleksna sintagma privoljenje pripovedovalca, tako je razdelan tudi koncept zasebnosti, meja med javnim in privatnim pa je le redko natančno določena (in določljiva).¹⁹ Včasih raziskovalci vdor v zasebnost pripovedovalcev opravičujejo s tem, da bodo izsledki raziskave namenjeni izključno za specializirane bralce, denimo raziskovalce, ne pa za raziskovane ljudi ali kogarkoli, ki jih pozna. Toda ali to drži? In četudi drži, ali to opravičuje vdor v zasebnost?

195

Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, je potrebno definirati, kaj zasebnost sploh je. Kratenje zasebnosti je opredeljeno kot javno izpostavljanje tistih škodljivih informacij, ki zmanjšujejo posameznikovo obvladovanje lastne svobode, hkrati pa je kratenje zasebnosti tudi vdor v posameznikovo zasebno območje. Skrito prisluškovanje z elektronskimi napravami je vdor v zasebnost. In snemanje brez govorčevega vedenja in privoljenja je druga oblika vdora v zasebnost. Intervjuji življenjske zgodbe, vsaj v ustni zgodovini, se zato morajo začeti z vprašanjem, ali pripovedovalec dovoli snemanje. Izrečeno privoljenje mora biti posneto. Druga oblika vdora v zasebnost je javno razkritje informacij o posameznikovem intimnem, zasebnem življenju. Take informacije so sicer lahko resnične, so pa izjemno osebne narave in ni potrebno, da je javnost z njimi seznanjena. V raziskavah družinskega življenja pa intimne podrobnosti nimajo teže za raziskovalne izsledke. Vsakdo ima sicer pravico razkrivati in objavljati lastne intimne podrobnosti, toda potrebno je biti previden, ko govorimo o kom drugem. Razpravljanje o tujih intimnih podrobnostih v javnosti je vdor v zasebnost, ki se hitro lahko konča s tožbo.²⁰

Tudi Kazenski zakonik Republike Slovenije ima glede tega dva člena, ki se nanašata na kazniva dejanja zoper človekove pravice in svoboščine. 148. člen govori o neupravičenem prisluškovanju in zvočnem snemanju, 149. člen pa o neupravičenem slikovnem snemanju. Obe kaznivi dejanji sta sankcionirani z denarno kaznijo ali zaporom.²¹

¹⁹ Tu bi lahko nanizala cel kup odprtih vprašanj, ko te meje ne moremo točno definirati. Cerkveni prazniki in njihova pojavna manifestacija npr., so tako javno kakor zasebno dejanje, saj je (vidna) simbolika teh pojavov izraz notranje potrebe, združene s cerkvenim ritualom.

²⁰ Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 88-89.

²¹ Prim.: Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ljubljana, 1995, str. 158-159.

2.3. Škoda

Etnološke raziskave po vsej verjetnosti redkeje povzročijo take vrste škodo, ki nastane pri medicinskih poskusih na pacientih ali pri jedrskih eksperimentih, včasih pa so posledice vendarle neprijetne za ljudi, ki jih preučujemo. Škodljive posledice lahko nastanejo v samem raziskovalnem procesu ali pa kasneje pri publiciranju rezultatov. Raziskava lahko pri sodelujočih sproži neke vrste tesnobo ali jo poslabša in če so ljudje že v stresnih situacijah, je na vsak način neetično nadaljevati z raziskavo.²² V tem smislu so lahko vprašljive vse vojne, taboriščne in begunske raziskave, ki (zgolj) odpirajo rane žrtvam vojne in jih pustijo razbolene, namesto da bi raziskovalec hkrati nastopil tudi kot človek in kolikor je v njegovi moči poskušal pri reševanju težav.²³ Tu je mogoče slediti tezi zdravorazumske morale, da je potrebno pomagati z dejanji in ne z besedovanjem in obratno, da tehtna beseda in tudi molk na pravem mestu in v pravem trenutku lahko pomoreta človeku. V to kategorijo sodijo tudi raziskave bolnikov v zadnjem stadiju bolezni (na primer AIDS, rak) ali starostnikov, ki želijo prikazati, kako se umirajoči in njegovi sorodniki spoprijemajo z boleznijo in kako sprejemajo nastalo situacijo oziroma vse tiste raziskave, ki so opravljene v času, ko je pripovedovalec v robni življenjski situaciji. Daljši kot je časovni odmik od ekstremnih stanj človeka, ki ga preučujemo, manj škode lahko naredimo z raziskavo.

Sicer pa etična načela, veljavna za terapevtski odnos med terapevtom in pacientom nasploh, veljajo tudi za izjemne okoliščine, le da se pri delu v vojnih in begunskih okoliščinah zastavljajo za situacijo specifična etična vprašanja. Temeljna vprašanja pri takem delu so: Raziskovati ali ne raziskovati? Kateri temeljni varovalni dejavniki omogočajo večini travmatiziranih ljudi, da delujejo ustrezno, ali preprečujejo trajne neugodne posledice? Kdo naj ima korist od raziskave - preučevana populacija, ali pa je korist lahko daljnoročna? Čigavim interesom služi raziskava? Kaj in kako raziskujemo ter kako in komu predstavljamo svoje izsledke? S tem ko pade mit o nevtralnosti raziskovanja, izstopijo z vso ostrino številna vprašanja, ki so v normalnem življenju povsem na robu. Refleksija vojne in begunske etike se odraža predvsem na področju socialne odgovornosti strokovnjakov, iz nje pa se lahko marsikaj naučimo tudi za nevojne čase.²⁴

Govorimo pa lahko tudi o škodi, ki nastane z objavo etnološkega prispevka ali prikazom v množičnih medijih in ki se nanaša na ugled posameznika, lahko pa ima tudi čisto materialne posledice. Neprimerna publiciteta pa ne ogrozi

²² Prim.: Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 268.

²³ O tem so na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo govorili v okviru splošnega seminarja za etnologijo Balkana januarja 1994, ko so udeleženi Ognjen Tvrković, Esad Ajeti, Anica Mikuš Kos, Natalija Vrečer in Rajko Muršič z več vidikov predstavili begunsko problematiko in nakazali škodo, ki jo lahko povzročijo tovrstne etnološke vojne raziskave.

²⁴ Prim.: Anica Mikuš Kos, *Etika, duševno zdravje in vojna*. Razgledi 21. 2. 1996, št. 4 (1059), str. 15.

samo ugleda, pač pa pripovedovalca lahko tudi užali in prizadene njegova čustva.²⁵ Kadar pa gre za intervjuje, ki bodo kot posnetki in transkripti na voljo v kaki javni ustanovi, se škodi lahko izognemo tako, da določene dele intervjuja zapečatimo in jih seveda ne objavimo. Še posebej pri raziskavah družine se lahko pokaže, da so informacije enega člana družine lahko šokantne za druge. Kadar spraševalec vidi, da bi pogovor lahko potekal v smeri, ki bi povzročala težave, naj spremeni temo. Če je za to že prepozno, je najbolj etično, da po intervjuju ostane z družino (če je bila prisotna med intervjujem ali brala njegov prepis, op. M. R.) in se poskuša soočiti z njihovimi čustvi. Tudi pri anonimnem publiciranju rezultatov se lahko zgodi, da bi se pripovedovalci sami ali da bi jih skupnost vseeno prepoznala po vlogah, v katerih nastopajo. Takega rezultata raziskave sicer ne moremo vnaprej predvidevati, toda v primerih, ko obstaja najmanjša možnost, da bi se to zgodilo, je bolje, da raziskovalec podatkov, čeprav so anonimni, sploh ne objavi.²⁶

2.4. Avtorske pravice

Česa takega, kot je varovanje avtorskih pravic življenjskih zgodb, v Zakonu o avtorskih pravicah in sorodnih pravicah ne bomo našli. Varstvo avtorskih in sorodnih pravic na kazenskopravnem in civilnopravnem področju je sicer zagotovljeno, toda ne dosega zelenega učinka, kar smo predhodno že ugotovili za Zakon o varovanju osebnih podatkov. Razlog in smisel za spodnje navajanje nekaterih točk Zakona pa je v tem, da takoj na začetku razčistimo z osnovnim vprašanjem: *Komu pripada življenjska zgodba?* Ali pripovedovalcu, ker je to njegova duhovna stvaritev; ali zapisovalcu/snemalcu in/ali transkriptorju; ali ustanovi, za katero raziskovalec dela? In če ne dela za nobeno ustanovo, ampak raziskuje za lastne potrebe, denimo pri pedagoškem procesu ali ker zbira gradivo za sintetično študijo na podlagi ustnih virov in podobno, čigava je potem zgodba? Odgovor na to vprašanje povejmo takoj, da se kasneje ne zamegli v razlagi. Življenjska zgodba je pripovedovalčeva last in iz nje tudi izhajajo vse z zakonom določene avtorske pravice. Zakon pa določa naslednje:

Avtorska pravica je enotna pravica do avtorskega dela, iz katere izvirata osebnostna (moralne avtorske pravice) in premoženjska upravičenost (materialne avtorske pravice). Na temelju avtorske pravice ima avtor izključno oblast, da odloča o svojem delu in prepove posege vsakogar v svoje delo. Med moralnimi avtorskimi pravicami, ki varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnostnih vezi z delom, kaže naštetih predvsem: pravico do prve objave, pravico priznanja avtorstva in pravico spoštovanja dela. Med materialnimi avtorskimi pravicami pa izpostavimo: pravico reproduciranja, distribuiranja, dajanja v najem, javno

²⁵ Prim.: Martyn Hammersley - Paul Atkinson, *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, 1995, str. 269.

²⁶ Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 92.

priobčitev dela in uporabo dela v spremenjeni obliki.²⁷ Kršitev avtorske pravice po 158. členu in neupravičeno izkoriščanje avtorskega dela po 159. členu Kazenskega zakonika Republike Slovenije je kaznivo dejanje in se sankcionira z denarno kaznijo ali zaporom.²⁸

198 Kot določa zakon, si torej nihče ne sme lastiti nečesa, kar ni njegovo. Čeprav imajo raziskovalci največkrat avtorske pravice nad gradivom, ki so ga dobili od drugih - na primer nad ljudskimi pesmimi, pripovedkami, baladami in včasih celo osebnimi zgodbami (za katere pravijo, da so v domeni širših množic)²⁹, pa to ne velja v primeru življenjskih zgodb. Te pripadajo le osebam, ki so jih pripovedovale. Spraševalčeva naloga pa je, da zaščiti pravice pripovedovalcev. Zato je intervju, ki predstavlja življenjsko zgodbo, sodelujoče partnerstvo v vseh pomenih. To je neponovljiv odnos med spraševalcem in pripovedovalcem. To je odnos, pri katerem mora biti vse popolnoma jasno od samega začetka, kjer mora pripovedovalec absolutno soglašati z nadaljnjo usodo življenjske zgodbe in kjer se mora spraševalec vestno držati dogovora. Niz etičnih pravil, ki jih moramo aplicirati v tovrstnem intervjuju, mora vključevati vsaj naslednje točke:

1. Najprej je potrebno upoštevati pripovedovalca. Kadar se moramo odločati med različnimi interesi, je spraševalčeva dolžnost, da najprej upošteva interese, pravice in zasebnost pripovedovalca.

2. Spraševalčeva odgovornost je, da zaščiti pripovedovalčeve pravice med raziskavo samo in v primeru objave gradiva. Pripovedovalcu je treba dati možnost, da v primeru objave sodeluje pri urejanju gradiva, spremembah, izpuščanju in dodajanju. Če je objava honorirana, potem pripovedovalec mora dobiti svoj delež. Če je pripovedovalec več, so pravila nagrajevanja enaka kot pri knjigi z več avtorji. Spraševalec se nikakor ne sme okoristiti z njihovimi honorarji.

3. Namene in cilje raziskave mora spraševalec jasno razložiti že na samem začetku. Če se v teku raziskave spremenijo, ima pripovedovalec pravico izvedeti za spremembe.

4. Pripovedovalec ima pravico ostati anonimen. Sam naj odloči, ali bo njegovo ime dodano zgodbi ali ne, ali naj se shrani v arhivu ter ali naj bo objavljeno, če do tega pride. Kljub vsem pomislekom pri anonimnosti je za arhiv vseeno bolje, da hrani anonimne življenjske zgodbe kot pa nobenih.³⁰ V Sloveniji traja avtorska pravica na anonimnih in psevdonimnih delih 70 let po zakoniti objavi dela. Če avtor med rokom odkrije svojo identiteto, velja avtorska pravica

²⁷ Mirjam Pandel, Varstvo avtorskih in sorodnih pravic. Predlog zakona. Marketing magazin. April 1994, str. 36. Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah je začel veljati 29. 4. 1995 (Uradni list 21/95, 14. 4. 1995).

²⁸ Prim.: Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ljubljana, 1995, str. 162-163.

²⁹ Ljudske književne in umetniške stvaritve spadajo po 9. členu slovenskega Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah med nevarovane stvaritve. Prim.: Predpisi o avtorskih in sorodnih pravicah. Ur. Miha Trampuž, Maribor, Ljubljana, 1995, str. 11.

³⁰ Prim.: Robert Atkinson, The Life Story Interview. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1998, str. 37-38.

za avtorjevega življenja in 70 let po njegovi smrti.³¹

2.5. Anonimnost

Poskušajmo razčistiti še dilemo o legitimnosti navajanja anonimnih intervjujev. Anonimni ustni viri so pogosti v novinarstvu in novinarji vedo, da nekaterih občutljivih informacij ne bi mogli nikoli dobiti, če bi zahtevali od intervjujancev, da se razkrijejo. V družboslovju uporabljamo psevdonime, ki zavarujejo zasebnost intervjuvanca. Antropologi, lingvisti in sociologi raje intervjujajo ljudi kot predstavnike določenega tipa kot pa točno določene posameznike. Njihove terenske tehnike dovoljujejo uporabo fiktivnih identitet ljudi in krajev. Za tako anonimnost verjamejo, da spodbuja pripovedovalce k večji iskrenosti, hkrati pa njih, njihove družine in službe varuje pred morebitnim maščevanjem ali celo kaznijo. Ta vpliv seže tudi v ustno zgodovino (in etnologijo) in potreba po zaščiti pripovedovalčevega blagostanja se izraža z zakrivanjem njihovih imen. Včasih ima globalno sporočilo večjo težo kot pa posamičen pripovedovalec. Toda uporaba anonimnosti je v protislovju z osnovnim načelom v ustni zgodovini, namreč "dati glas neslišnemu". Ustni zgodovinarji, ki zapisujejo življenjske zgodbe, vidijo v vsakem posamezniku ravno njegov individualen pomen in želijo zabeležiti njegove neponovljive življenjske izkušnje in zaznave. Prav tako bodo raziskovalci, ki bodo v prihodnosti uporabljali te intervjuje, želeli preveriti točnost vira, želeli bodo vedeti, od kod je prišla informacija in kaj vse je vplivalo na izpoved. Zato naj bi prihodnji raziskovalci imeli dostop do imen, da bi lahko ponovno preučili podatke, metode in zaključke raziskave. Če je vir anonimen in ga lahko identificiramo le pod psevdonimom, se zastavlja vprašanje, kako naj potem prihodnji raziskovalci presoajo o resničnosti navedenega. Tako kot kritiki anonimnosti v novinarstvu opozarjajo, da nebrzdana anonimnost omogoča izogibanje odgovornosti za izrečena stališča, so tudi ustni zgodovinarji prepričani, da morajo biti njihovi pripovedovalci odgovorni za to, kar izrečejo med snemanjem intervjuja. Neznani pripovedovalci pa lahko puščajo meglen odnos do dogodkov, ki jih opisujejo, in raziskovalec se znajde na spolzkem terenu. Anonimne vire je težko ali nemogoče preveriti, in evidenca ostane na ravni govoric in namigovanj. Kadar vir sam želi ostati anonimen, bodisi zaradi zaščite zasebnosti, skromnosti ali strahu, pričevanje ne trpi le zaradi izgube zaupanja, ki spremlja taka pričevanja, pač pa se izgubi tudi primarna izpoved posameznika, ki pa v ustni zgodovini največ šteje.

Problem anonimnosti povzroča številna nasprotujoča stališča tudi v mednarodnih zvezah ustne zgodovine, na primer v ameriški zvezi ustne zgodovine (Oral History Association). Po številnih debatah je OHA pri reviziji stališč, standardov in napotkov za vrednotenje življenjskih zgodb leta 1991 sprejela smernico, da je potrebno preveriti, ali intervjuvanec res dobro razume

³¹ Prim.: 61. in 59. člen o avtorskih in sorodnih pravicah. Predpisi o avtorskih in sorodnih pravicah. Ur. Miha Trampuž, Maribor, Ljubljana, 1995, str. 25.

pravico do zavrnitve pogovora o določenih temah. Če jo, lahko zapečati del intervjuja ali v izjemno občutljivih okoliščinah tudi ostane anonimen. S sprejetjem te smernice ameriški ustni zgodovinarji nakazujejo, da ustna zgodovina nikakor ne more biti rutinska praksa. Toda če vir želi ostati anonimen, potem je potrebno uporabiti psevdonime tudi na traku in izpustiti podrobnosti, ki bi lahko pripovedovalca identificirale. Ko pa predamo posneto gradivo ustanovi v hranjenje, se je potrebno zanesti, da bo tudi pri njih varnostni sistem deloval. Morda je najbolj varna zaščita, da hermetično zapremo sporne odlomke in javnosti, ki bi poslušala izpoved, dovolimo vpogled le v že urejeno kopijo. Pomembno je opozoriti tudi osebe, ki sodeluje v projektu, na primer druge spraševalce, prepisovalce in pisarniško osebo, da molči o zaupnih informacijah. Dokler intervjuvana oseba ne prekliče anonimnosti, o njej ne smemo prenašati nobenih informacij niti ustno. Iz povedanega lahko tudi sklepamo, da kadar avtorji knjig trdijo (ponavadi v spremni besedi, uvodu ali zaključku, op. M. R.), da njihove knjige temeljijo na številnih intervjujih in nikogar od pripovedovalcev ne navedejo (ali pa navedejo le število pripovedovalcev), lahko posumimo, da je anonimnost le del njihovega raziskovalnega vzorca ter da svojih pripovedovalcev nikoli dovolj dobro ne spodbudijo k javni besedi. Uporaba "prazne, nepopisane" anonimnosti postavlja tudi vprašanje konca anonimnosti. Ali je anonimnost "večna" ali lahko pripovedovalec svojo identiteto "shrani" do določene točke v prihodnosti?³²

V tujini je pri zbiranju življenjskih zgodb praksa, da intervjuvanec podpiše izjavo, za kakšen časovni interval želi hermetično zapreti del ali celoto podatkov. Pri koroških življenjskih zgodbah iz zbirke Tako smo živeli pa pripovedovalci denimo podpišejo (obkrožijo), da se strinjajo z objavo njihove izpovedi.

Poglejmo še podrobneje razloge za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli.³³

Glede na dejstvo, da je v prvih petih knjigah predstavljenih 76 koroških Slovencev z jezikovno najbolj ogroženega južnega območja avstrijske Koroške, ki so bili rojeni tja do 30. let 20. stoletja, kmečkega porekla in v večini primerov z največ poklicno šolo, se razlogi za odločitev o neimenovanosti sučejo okoli:

- izpostavljanja slovenske etnične identitete (in etnične različnosti glede na večinski narod),
- jezikovne drugačnosti (in s tem marginaliziranosti glede na večino v smislu komunikacije),

³² Prim.: Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*. New York, 1995, str. 100-101; Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 93-95.

³³ Slovenski del tega poglavja je bil objavljen v zborniku: Vrednotenje življenjskih pričevanj. Zablatnikov dan in mednarodni etnološki simpozij. 24.-25. 5. 1997 Tinje/Tainach, Avstrija - Evaluation of biographies. Ethnological conference in honour of Pavle Zablatnik - Die Bewertung von Lebenszeugnissen. Internationales Ethnologisches Symposium zum Gedenken an Pavle Zablatnik. Ur. Marija Makarovič, Mojca Ramšak, Celovec, 1997, str. 131-139 in kasneje nekoliko predručen predstavljeno v Amsterdamu na 2. evropski konferenci družbenih znanosti (2nd European Social Science History Conference, 5. - 7. 3. 1998). Ta verzija dodatno vključuje tudi anonimne zgodbe iz pete knjige Tako smo živeli in dodaja nekatera novejša teoretična spoznanja o anonimnosti.

- osebnih razlogov.

Ob tem moram opozoriti, da so zbiralci koroškega biografskega gradiva upoštevali osnovna etična načela dela z ljudmi, da so izbrane osebe prostovoljno pristopile k pisanju ali pripovedovanju in da so bile obveščene o bistvu in namenu zbiranja, ki je imelo za cilj objavo v tej poljudni seriji.

Življenjski prikazi v knjižni zbirki Tako smo živeli so subjektivni in retrospektivni in so bili zmeraj pripovedovani ali zapisani tako, da so izključevali vse, kar je bilo moteče za pripovedovalca/zapisovalca osebnega življenjepisa. Na to dejstvo način zapisa življenjepisa (avtobiografija, biografija) in spol pripovedovalca/zapisovalca nimata večjega vpliva.

Na prvi pogled pregled anonimnih življenjepisov iz zbirke Tako smo živeli 201 ovrže to trditev, saj denimo v prvi knjigi, edini, kjer je nekaj zgodb anonimnih (5 zgodb od skupaj 76 iz vseh petih knjig in ena anonimna iz pete, to je 7,89%), niso podpisani štiri ženske in dva moška. Toda če pogledamo spolno sestavo življenjepisov, vidimo, da je moških življenjepisov znatno manj (24 v vseh petih knjigah ali 32%) kot ženskih (52 v vseh petih knjigah ali 68%).

MOŠKI	24 zgodb (od tega 2 anonimni)	= 32 %
ŽENSKE	52 zgodb (od tega 4 anonimne)	= 68 %
ANONIMNO (skupaj)	6 zgodb (od 76)	= 7,89 %

Tabela o spolni strukturi in anonimnosti v Tako smo živeli 1, 2, 3, 4, 5

Osebe so želele ostati anonimne, da bi ostale v zvezi s kako zadevo ne(po)znane. Pri tem ne gre za anonimnost, ki rezultira v koncentraciji in ekstenziji urbanega prostora. Na Koroškem podeželju ta fenomen še ne izstopa. Ljudje se na podeželju poznajo med seboj, kar na nek način prinaša tudi več družbenih in materialnih koristi kot pri nepoznanih.

Neimenovani so želeli ostati anonimni zaradi posebnih sporočilnih namenov, namreč iz *narodnostnih vzrokov*: da ne bi škodili otrokom, bodisi zavednim Slovencev ali tistim, ki to (več) niso, saj pripovedovalci z objavo svojega življenjepisa *niso hoteli razburjati svojih domačih*. Nekateri so bili celo mnjenja, da bi s svojo zavednostjo lahko škodovali svojim otrokom,³⁴ in to je dovolj dober razlog, da ravno zato ne moremo dvomiti o pristnosti in odkritosrčnosti odgovorov.

O situacijski in eksistencialni stiski, ki je nastala ob prikritju slovenske etnične identitete, bodisi zaradi bolečega spoznanja o ponemčevanju ožje

³⁴ Prim.: Marija Makarovič (ur.), *Življenjepisom na pot*. Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec - Tinje, 1993, str. 9; Janko Svetina, *Življenjepisi koroških Slovencev*. Zadnja generacija na starih narodnostnih obronkih. Delo, 24. 3. 1994, str. 13; H. St. „Da se z njihovo smrtjo ne bi pokopalo enkratno, neponovljivo bitje!“ Naš tednik, 3. 12. 1993, Celovec, str. 5.

skupnosti in odpovedi jezikovni lojalnosti bodisi zaradi "koristi" otrok, pričata izbrana odlomka. Pri njih ne gre samo za odpoved identiteti na osebni ravni, kot je na primer zatajitev slovenskega imena in priimka, pač pa tudi na obči, ko gre za zatajitev imena rojstnega kraja. Dvakratno zanikanje korenin in dvojna bolečina.

*Tako hudo je bilo, ko je spoznala, da so se sošolke ponemčile in se začele sramovati materinega jezika, in takrat, ko je sina šolarja njegov vrstnik psoval: "Du windisches Schwein." In še huje je zdaj, ko z glasom, ki zadržuje solze, strto reče, naj ne napišem njenega imena: "Moji otroci ne govorijo več slovensko."*³⁵

202 Sedeminoosemdesetletna ženica ni napisala svojega imena in priimka, niti rojstnega kraja. Zakaj ne, lahko zaslutimo iz naslednjega stavka, ki ga je napisala v svoji jedrnaty življenjski pripovedi: "Ko je prišel plebiscit leta 1920, so nas začeli sovražiti. Mi smo bili Slovenci, oni pa deutschgesinnte Slowener."³⁶

Zgodovinski spomin, ki med drugim tudi označuje slovensko narodno identiteto, še posebej pa spomin na plebiscit, je tista točka v življenjskih zgodbah, ob kateri so se pripovedovalci najbolj razgovorili / razpisali o slovenstvu. Politično-zgodovinski in gospodarski razvoj, predvsem prehod z ročnega na strojno delo na Koroškem ni brez posledic na subjektivno pripovedno strukturo. Prepleta se z osebno pripovedno orientacijo, ki jo določajo kraj bivanja, delo, poklic in konzum, ter s samim potekom življenja od otroštva, mladosti, opisi družine, dela, boleznj in sedanjosti.

O slednji so se anonimni pripovedovalci najmanj razgovorili, svojo starost so opisali najbolj na kratko. To je delno povezano z dojemanjem časa in z drugačnim tempom mišljenja, a te značilnosti zasledimo tudi v podpisanih zgodbah. Konec koncev je naslov zbirke Tako smo živeli in ne Tako živimo. Sicer pa v mladosti človek vedno nekaj pričakuje in po nečem hrepeni, z leti in z glavnino življenja za sabo pa se upočasni, pričakovanj je manj in sprijaznjenje z življenjem je večje. Večina anonimnih zgodb je celo brez opisov sedanjosti. Edino pri eni zapisovalki, rojeni leta 1911, ki se je pri pisanju tudi sicer zelo disciplinirala in je odgovarjala po točkah, bremo:

*Moje življenje je umirjeno, vsak dan grem k sveti maši. Dolgčas mi pa še nikdar ni bilo. Prej sem veliko delala, zdaj imam pa knjige na razpolago. Slišim slabo, zato veliko berem - in poslušam radio, gledam televizijo, da mi izpolnita čas in da sem o vsem poučena. Smrti se ne bojim preveč, saj so naši najbližji že vsi v večnosti.*³⁷

Nato, čez nekaj vrstic zapiše spet besedo, dve o sedanjosti. Zadnja leta se je zelo zelo veliko spremenilo. Po mojem je šport najbolj kriv za razposajenost mladine.

Potem sledi primerjava z njeno mladostjo. Mi v naših letih smo morali veliko

³⁵ Marija Makarovič (ur.), Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec - Tinje, 1993, str. 67 (iz predstavitvene besede urednice, s katero pred vsako zgodbo oriše pripovedovalca / zapisovalca).

³⁶ Isto, str. 74.

³⁷ Iz zapisa anonimne pripovedovalke. Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec - Tinje, 1993, str. 129.

delati in ni bilo časa za to, čeprav je bil že v modi, kakor je zdaj - in tudi denarja ni bilo - gotovi čas smo še s kravami delali, kasneje s konji. Zdaj je že vse strojno, zaslužek mora biti zdaj še posebej, da zmorejo.³⁸

Kakšna zgodba je anonimna tudi zato, da ne bi škodila pripovedovalcem samim oziroma še poslabšala neugodnih družinskih razmer, ki koreninijo v odtujenosti, predvsem pa je v teh prispevkih razlog za anonimnost isti: pripadnost slovenski etnični skupnosti in tudi tu gre za dvojno bolečino. Biti Slovenec ali ne, ostati del družine ali ne. Tretje možnosti, kompromisa, pri tem ni, alternativa je izrazito izključena. Pripovedovalec, ki je bil naprošen, da pregleda prepisan in in že podnaslovljen intervju z njim, pravi, da ga je skuril iz strahu, da ga domači ne bi našli.

*Doma bi me zastrupili kot podgano, saj z mano tudi sin, ki živi doma, ne govori več slovensko.*³⁹ *Doma se sploh ne smem tako (slovensko) pogovarjati, tudi z vnučko ne. Ne pustijo, da bi jo imel rad, ker se bojijo, da bi jo poslovenil.*⁴⁰

Včasih pa razlogi za anonimnost niso narodnostni ali jezikovni. V prvi knjigi Tako smo živeli, kjer je objavljenih pet anonimnih zgodb (v drugi, tretji in četrti denimo, ni nobene), je razlog za odločitev o prikritju identifikacijskih znakov lahko tudi neizoblikovan.

Ko je štiriinosemdesetletni pripovedovalec razgrnil svojo življenjsko zgodbo, je ponovno dejal: "Ne pišite mojega imena." Nisem ga napisala niti ga nisem spraševala, zakaj se je tako odločil. Vem le, da bi bilo prav, če bi z imenom in priimkom živel v pripovedi.⁴¹

Prva knjiga iz zbirke Tako smo živeli je prinašala nek nov vzorec in nekateri ljudje so bili previdnejši in niso želeli razkriti svojega imena in priimka, medtem ko drugi v tem niso videli nič ogrožujočega. Ko se je zbirka že uveljavila in je njena razprodanost pričala o popularnosti, se je situacija spremenila. Ljudje so se počutili počaščene, če so bili izbrani ravno oni, da smejo aktivno sodelovati pri popisovanju načina življenja, drugi so menili, da njihove izkušnje utegnejo koristiti tistim mlajšim ljudem, ki bi jih hoteli poslušati in slišati, čeprav njihove besede, namenjene mladim, včasih zazvenijo kot "moralizirajoč očitek". To lahko pojasnimo tako, da pripovedovalci/zapisovalci pripadajo času, za katerega je značilna manjša notranja ekspresivnost in samorefleksija, ko so tudi biografije in avtobiografije imele predvsem moralno-didaktični pomen. Upoštevati je pač potrebno, da so se v svoji mladosti manj pogovarjali o sebi, kot je danes v navadi, da so v primerjavi s sodobnim človekom sploh manj govorili. Zato zgodb ne moremo presojati z današnjimi merili. Primerjava enostavno ni možna, ker je bil njihov horizont drugačen.

³⁸ N. d., str. 131.

³⁹ Mojca Ramšak, Koroški etnološki dnevnik, 4. 11. 1996. Tipkopis.

⁴⁰ N. d., 8. 10. 1996. Tipkopis.

⁴¹ Marija Makarovič (ur.), Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec - Tinje, 1993, str. 37 (iz predstavitvene besede urednice, s katero pred vsako zgodbo oriše pripovedovalca/zapisovalca).

Glede dajanja nasvetov pa Anton Trstenjak opozarja, da je človeku že "prva" življenjska izkušnja dovolj, da daje drugim nauke, morda boljše kot sam sebi in da vsaka oporoka mladini s strani starejših vsebuje vsaj tri sestavine: samohvalo, samoobrambo in samodarovanje.⁴²

Pripovedovalci / zapisovalci so včasih sami cenzurirali dele svojega življenja, v drugih primerih so jim zapisovalci njihovega življenja svetovali, da je bolje, da ostanejo neimenovani.

204 Vprašam ga, če bi se strinjal, da je njegova zgodba objavljena anonimno. Brez imen ljudi, krajev in tistih identifikacijskih znakov, ki bi ga utegnili razkriti. Brez pretvarjanja mu razložim, da bi bilo škoda, če za to zgodbo ne bi zvedeli še drugi. Ne zato, ker sem se trudila z njo in še manj zaradi senzacije. Resnica mora na dan in stvari je treba postaviti na svoje mesto. Drznem si uporabiti primerjavo z nacističnimi zločinci. Če jih ne bi razkrinkali, svet nikoli ne bi izvedel za njihove zločine. Če zgodbe ne objavimo, ljudje nikoli ne bodo izvedeli, da v njihovi neposredni bližini živijo ljudje s takimi usodami. Da ga pa zaščitimo pred nasiljem domačih, zbrisemo imena, kar zgodbi in njeni resničnosti ne odvzame njene teže. Pripovedovalec je z rešitvijo zadovoljen.⁴³

Neimenovanost v zbirki Tako smo živeli ne zajema celotnega spektra razlogov za anonimnost.⁴⁴ Prikrivanje identitete je, kot smo videli, povezano pretežno s posledicami izpostavljanja narodne identitete in različnosti glede na večino, jezikovne drugačnosti ter občutka marginaliziranosti slovenske jezikovne skupnosti. Ta občutek je (verjetno) večji prav pri ljudeh z nižjo izobrazbo, ali vsaj tistih, ki jim življenje ni ponudilo dovolj možnosti za samoizobraževanje. Taki pripovedovalci iz zbirke Tako smo živeli imajo ožji manevrski prostor za uveljavitev lastnih stališč in obnašanja ter ohranjajo svojo etnično avtonomnost na način, ki je nemško govoreči večini, Avstrijcem, (socialno) manj opazen, saj se izvaja v krogu družine in sorodnikov, ne pa javno (če javno, potem le na prireditvah, ki so namenjene samo Slovincem). Tudi neštevilni družbeni pritiski s strani večinskega naroda rahljajo konsistentno prepoznavnost Slovencev kot manjšine, s tem pa slabijo tudi njihovo samozavest. To pa je lahko eden od glavnih izvorov potrebe po neimenovanosti.

Neimenovani so na začetku zgodbe predstavljeni s praznim okvirčkom, v katerem bi sicer moral biti njihov fotografski portret, zgodb ne dopolnjujejo fotografije, v prvi knjigi Tako smo živeli so namesto teh le risbe slikarke Jane Dolenc. Urednica Marija Makarovič se je za prazne okvirčke odločila, ker je menila, da je to bolje kakor spreminjanje imen ali objava zgolj ilustrativnih fotografij iz družinskih albumov.

⁴² Prim.: Ko bi se enkrat živel ali psihologija življenjske modrosti. Celje, 1994, str. 217-218.

⁴³ Mojca Ramšak, Koroški etnološki dnevnik, 4. 11. 1996. Tipkopis.

⁴⁴ Ki lahko segajo od prikrivanja najboljšega (npr. neimenovanost zaradi dobrotljive skromnosti, nesebične pomoči, plemenitega odrekanja) ali najslabšega (maska roparja, terorista, vohuna); prim.: Vlado Struk, Morala in etika. Ljubljana, 1986, str. 33.

Ker je bila prva knjiga Tako smo živeli ugodno sprejeta v časnikih⁴⁵ in med bralci in ker je akcija zbiranja biografskega gradiva na Koroškem dobivala vedno več sodelavcev - zbiralcev / zapisovalcev, ki so znali motivirati ljudi, so bili ti vse bolj pripravljeni sodelovati z imenom in priimkom. Smisel svojih pripovedi so videli v tem, da lahko tudi drugi berejo o njihovih življenjskih izkušnjah in jih primerjajo s svojimi. Tudi iz tega razloga so se lažje odločali, da se njihova zgodba objavi z imenom in priimkom. Da pa to ne bi kar tako viselo v zraku, so svojo odločitev vseeno potrdili s podpisom pod anketo o njihovih glavnih biografskih podatkih.⁴⁶

Odgovori na odprta vprašanja, ki ne morejo vnaprej nakazovati možnih odgovorov, ampak dopuščajo široko razlago z individualno noto, imajo predvsem projektivno vrednost. To velja za vse zgodbe, ne glede na to, ali so anonimne, podpisane, avtobiografske, biografske, moške, ženske... Vsak se je izpovedal in v odgovore položil toliko sebe, kolikor je mislil, da je prav. Tudi nepodpisane zgodbe so lahko plastično razgrnjene pred bralčevimi očmi, predvsem pa pred avtorjevimi lastnimi, saj lahko v zgodbi vidijo podobo svojega življenja kot odsev v zrcalu. Prikrito je samo to, kar je tudi za njih preboleče, da bi se spominjali. Ena od teh bolečin je med drugim zavest, da morajo zaradi tega, ker so manjšina, živeti kot da so drugorazredni, manjvredni ljudje, kar jim navsezadnje zmanjšuje ne samo človeško, ampak tudi manjšinsko konsistentnost. Slednje dejstvo ni vedno jasno artikulirano, toda iz njihovih zgodb prej razberemo občutek nemoči kot pa verjetno možnost, da bi, s precej truda sicer, tudi oni lahko vplivali na večinski narod. Drugi pripovedovalci, ki sicer niso govorili o teh problemih, so po očiščevalni izpovedi svoje notranjosti menili, naj se njihovo ime ne zapiše, naj se ne razkrije njihova identiteta. A ti so redkejši.

Razkritje imena pomeni torej razkrije identitete. S tem ko so se pripovedovalci/zapisovalci odločili, da bodo prepoznavni, da se sme zapisati njihovo ime (in objaviti portret), so drugim sporočili, da obstajajo, da želijo biti socialno opazni. Drugi so se zaradi nesovpadanja vrednostnih, moralnih in drugih stališč odločili, da svoje različnosti (osebne, narodne, jezikovne) ne bodo izpostavljali in da ne bodo javno izražali svoje narodne pripadnosti, kar kaže na izrazit pomen in povezanost imena s skupinsko pripadnostjo, s poreklom. Pravzaprav na dvojezičnem ozemlju avstrijske Koroške v zvezi z življenjepisi ne moremo govoriti samo o osebnih razlogih za anonimnost, saj zmeraj trčimo na

⁴⁵ Prim.: H. St. „Da se z njihovo smrtjo ne bi pokopalo enkratno, neponovljivo bitje!“ Naš tednik, 3. 12. 1993, Celovec, str. 5; Marija Inzko, Najdragocenejša knjiga leta! Tako smo živeli. Priloga Dialog Sodalitas, Tinje (b. n. l.); J. Z., Besede z nabojem labodjega speva. Narodopisni inštitut „Urban Jarnik“ v Celovcu piše nekrolog slovenski besedi. Družina, 27. 2. 1994, str. 10; Knjiga proti pozabi. Nedelja, 28. 11. 1993, Celovec, str. 13; Janko Svetina, Življenjepisi koroških Slovencev. Zadnja generacija na starih narodnostnih obronkih. Delo, 24. 3. 1994, str. 13.

⁴⁶ Ime, priimek (dekliški priimek), leto in kraj rojstva, domače ime, sedanje bivališče, telefon, izobrazba (osnovna šola - koliko razredov, srednja, višja, visoka šola), poklic, poklic očeta in matere, dovoljenje (podpis) za objavo imena. Ankete hrani arhiv Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu.

t.i. etnično anksioznost, na strah pred izpostavljanjem, ki je odvisen od bolj ali manj izdelane pripadnostne zavesti in strpnosti okolja v katerem bivajo.

Kot biografski žanr razumemo način zapisovanja življenjepisov v smislu njihovega avtorstva, torej ali gre za lastne življenjepise ali avtobiografije, ali pa za tuje življenjepise ali biografije. Število nepodpisanih biografij in lastnih življenjepisov v petih knjigah zbirke Tako smo živeli je izenačeno, zato iz njega ne moremo sklepati na značilnosti, ki bi vplivale na anonimnost.

ANONIMNO	6 zgodb	(od skupaj 76 = 7, 89 %)
BIOGRAFIJE	3 zgodbe	(2 moška in 1 ženska)
AVTOBIOGRAFIJE	3 zgodbe	(3 ženske)

Tabela o anonimnosti zgodb glede na način zapisovanja (biografije/avtobiografije) v Tako smo živeli 1, 2, 3, 4, 5.

Pri avtobiografskem gradivu vidimo, da so se za anonimnost odločile samo ženske, ki so bile rojene leta 1905 in 1911. Ena anonimna ženska avtobiografija vsebuje le štiri kratke odstavke, pri drugi odgovori disciplinirano sledijo vprašalniku in so celo oštevilčeni, pri tretji si je avtorica dovolila več svobode in je izpustila vprašanja, ki se nanašajo na sedanost, doživljanje sprememb, slovenstvo. Sebi v opravičilo in bralcem v pojasnilo je zapisala:

*Oprostite, vem, da boste težko brali. Vendar v začetku ne vemo, kako bomo končali, ker jaz sem kar naprej pisala, kot sem se spomnila.*⁴⁷ Morebiti je razlog za to "opravičilo" v tem, da je svojo zgodbo pisala v Tinjah, tako rekoč čez noč, na seminarju o življenjskih zgodbah.

Njena izjava je pravzaprav lahko zelo ilustrativna za sam avtobiografski žanr v etnologiji. Zapisovalec sam nikoli točno ne ve, kje bo končal, kam bo zablodil, ko ga bodo preplavili t.i. neprostovoljni spomini,⁴⁸ medtem ko tisti, ki zapisuje tujo zgodbo, ponavadi dobro ve, kaj sme pričakovati in kam mora usmerjati pogovor. In če avtorja lastnega življenjepisa spomini zanesejo predaleč proč od tega, kar je nameraval in kar bi smel zapisati, potem je najlažje, da ostane neimenovan, če svoje zgodbe že prej ne cenzurira.

Pri anonimnih biografijah iz zbirke Tako smo živeli sta se dva pripovedovalca (moški in ženska) odločila za neimenovanost, na ljubo in zaradi želje svoje družine, eden pa "zaradi" etnologinje, ki je zapisovala življenjsko zgodbo in presodila, da je bolje ne izdati osebne identitete zaradi družinskih

⁴⁷ Tako smo živeli 1, Življenjepis koroških Slovencev. Celovec - Tinje, 1993, str. 139.

⁴⁸ O prostovoljnih in neprostovoljnih spominih glej poglavje o ponovljivosti intervjuja v članku Emme Liv Thorsen, Espionage and the Subjective. Reflections on Life-Course Interviews as Source Material. Ethnologia Scandinavica 1990, str. 73-74.

nesoglasij.⁴⁹ Vmes imamo tudi primer, ko se je pripovedovalka⁵⁰ z ostrim zgodovinskim spominom zopet na pobudo skupnosti (natančneje domačega slovenskega duhovnika) premislila, in je njena zgodba namesto anonimno objavljena s polnim imenom, fotografijami itd.

Anonimnost večine življenjskih zgodb v zbirki *Tako smo živeli* je predvsem posledica občutljivosti zaradi (ne)formalnih pritiskov na slovensko manjšino v Avstriji, ki so ji s tem omajali zaupanje vase in vero v možnost njene večje konsistentnosti. Proces družbenega vplivanja med večinskim in manjšinskim narodom namreč ne poteka nujno zgolj enosmerno, od zgoraj navzdol, pač pa tudi obratno. Na prvi pogled se sicer zdi, da ima slovenska manjšina le malo možnosti, da njena jezikovna in narodna drugačnost pridobita na veljavi, ne da bi za to morala plačati ceno izobčenosti in stigmatiziranosti. Toda njena čvrstost in stabilnost pozitivne samopodobe nista odvisni samo od povečanja števila Slovencev na Koroškem, pač pa tudi od ohranjanja trdnih stališč in dejavnosti skozi daljše časovno obdobje. Šele tedaj bo večinski avstrijski narod pripravljen priznati Slovence kot upoštevanja vredne. Ena od teh dejavnosti, ki manjšino naredijo družbeno opazno, je tudi publiciranje knjig. In delno lahko prav take poljudne izdaje, kot je zbirka življenjskih zgodb *Tako smo živeli*, pomagajo premagati strah in krepiti zavest o nujnosti suverena dolgotrajnega nastopanja slovenske manjšine v avstrijskem okolju.

2.6. Razžalitev osebne časti

Tema je preveč domača, da ne bi obstajala tudi v raziskovalnem delu. Opravljanje in klevete se ne ustavijo niti pred posvečenimi dvoranami znanosti, saj ta zvrst komunikacije nosi predvsem funkcijo neformalne družbene kontrole. Tu sploh ne mislim razpravljati o odgovornosti raziskovalcev do drugih raziskovalcev, ker to ni predmet tukajšnje diskusije, čeprav se posvečene dvorane znanosti (navidez) lesketajo in bleščijo zgolj zato, ker se umazano perilo pere nekje drugje. Zakaj naj bi torej pričakovali, da bodo pripovedovalci in zapisovalci življenjskih zgodb imuni pred tem sejmom opravljalnosti? Zato ker prizadeta oseba lahko vloži tožbo za razžalitev osebne časti ali zato ker se sme moralizirati ali zato ker se ne sme kritizirati ad personam? Ne, pač pa zato, ker mora prav znanost gojiti sistematičen dvom, razkrivati zmote in protislovja. Zato sta tudi preverjanje in kritika virov orodji, ki (delno) preprečujeta, da bi do razžalitve osebne časti sploh prišlo. Še posebej je to pomembno pri tako subjektivnih in po tej plati spornih virih, kot so ustni. Previdno pretehtavanje pred objavo življenjskih zgodb, katerih deli lahko včasih navdihuje gibalo "baba čula - baba rekla", ni odveč.

Kaj pa pojmuje kot žalitev osebne časti? Žalitev osebne časti bi lahko imenovali tudi kleveta, ki pomeni objavljeno neresnično in zlonamerno izjavo,

⁴⁹ Zgodba je izšla v peti knjigi obravnavane zbirke.

⁵⁰ Njena zgodba je objavljena v četrti knjigi *Tako smo živeli*, *Življenjepisi koroških Slovencev*. Celovec, 1996.

ki ima namen škoditi ugledu posameznika. Če je tovrstno obrekovanje v pisni obliki, je kleveta, če je ustno, je opravljanje. Mislimo si lahko, da je to, kar pove pripovedovalec, njegova stvar, toda ni čisto tako, saj lahko postane tudi naš problem, če neresnično in zlonamerno izjavo objavimo ali drugače razširimo. Sodišče v anglosaksonskem svetu v takem primeru ugotavlja na podlagi tožbe oškodovanega razžalitev osebne časti in raziskovalce bremeni za naslednje:

1. napačna (lažniva), nepoštena ali prevarantska izjava,
2. izjava, ki dolži koga za kriminal in nemoralnost,
3. žaljenje poslovnega in profesionalnega ugleda,
4. namigovanje na nesposobnost vodenja in na kriminalna dejanja

208 uslužbenca.

In če se po nesreči raziskovalec vseeno znajde na sodišču, mora tožilec dokazati, da je lagal in to sporočil najmanj še dvema osebama, da je bilo v lažnivi izjavi mogoče identificirati prizadetega, kar je negativno vplivalo na njegov dober glas, dokazati pa mora tudi stopnjo krivde. Sintagma stopnja krivde je slišati problematično; in tudi je problematična. Stopnja krivde se določa glede na to, ali je tožnik javna oseba ali ne. Če je javna oseba, sodišče upošteva, da tolike obtožbe ne bodo uničile njenega ugleda, ker se o tej osebi itak že precej ve. Tudi namera obtoženega je izredno pomembna. Če ta lahko dokaže, da se je preprosto zmotil ali da ni imel slabih namenov, potem ga sodišče ne obsodi. Seveda pa je odsotnost zlonamernosti izredno težko dokazati. Žalitev osebne časti se ne more nanašati na mrtvo osebo.⁵¹ Kadar imamo torej opraviti z besedami in ugledom živih ljudi, moramo biti kot raziskovalci izredno pozorni in previdni.

Slovenski Kazenski zakonik obravnava kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, med katera med drugim štejejo členi od 169. do 172. člena, ki govorijo o razžalitvi, obrekovanju, žaljivi obdolžitvi in opravljanju.⁵² Primeri tožbe zaradi razžalitve časti so v ustni zgodovini sicer izjemno redki. Najboljši nasvet, da se jim izognemo, je uporaba zdrave pameti. Če pripovedovalec denimo navaja nekaj izredno negativnega o živi osebi, nekaj, kar še ni splošno znano ali kar še ni bilo prej objavljeno, in še posebej, če ta oseba ni javna oseba, naj raziskovalec preprosto omeji dostop do gradiva za določen čas, na primer do takrat, ko razžaljeni ni več med živimi. Mrtvih po zakonu ne moremo razžaliti. Še bolje pa je, če za določen čas izločimo le tisti del zgodbe, v katerem je žalitev.⁵³

⁵¹ Valerie Raleigh Yow, *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1994, str. 86-87.

⁵² Prim.: Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ljubljana, 1995, str. 165-168.

⁵³ Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*. Toronto, New York, Oxford, Singapore, Sydney, 1995, str. 54.

3. Za konec

Izhodišče vsake profesionalne etike je tisto, čemur pravimo moralna drža človeka in šele na njeni podlagi so etični kodeksi smiselni. Če človek ni moralen kot Človek, potem tudi ne more biti kot znanstvenik. Moralnost lahko samo bolj ali manj uspešno hlini, toda ta ne postane del njegovega bistva. Zato se mora etična vzgoja začeti pri Človeku, ne pa šele v poklicnem delu. Etični kodeksi, smernice, sankcije za neetično ravnanje in poklicna združenja, ki jih izvajajo, ne morejo biti zadostni motivi za poklicno (in človeško) etično ravnanje, če za njimi ne stoji posameznik s svojim prepričanjem, govorjenjem in dejanji, da je biti dober, pošten, ljubezniv in podobno edina prava pot do etične znanosti. Šele zavestna etična usmerjenost posameznika, njegovo znanje, spodbudno okolje in čista vest ga naredijo etičnega. Toda brez nenehnega hotenja biti moralen človek, je vsaka profesionalna etična dresura v preskriptivni obliki neuspeh poskus, tako nekako, kot če bi osat želel postati marjetica.

Če poskusimo povezati življenjske zgodbe in etiko kot filozofsko disciplino, imajo na prvi pogled življenjske zgodbe le malo pomena za etike, ker pripovedujejo o konkretnih dogodkih in izkušnjah, medtem ko etiki iščejo univerzalna pravila. Še več, zgodbe so deskriptivne, medtem ko so etične norme preskriptivne. Seveda pa etiki pogosto kažejo interes za življenjske zgodbe. Uporabljajo jih za ilustracijo k splošnim pravilom in da povečajo njihovo veljavnost, jim dajejo še zgodovinsko osnovo. Etiki ugotavljajo, da se z etičnimi problemi ni možno ukvarjati, če ne poznamo situacije in pomena problema za pripovedovalce same, pomena, ki ga utrjujemo tudi v sami interpretaciji zgodb. To nenadno zanimanje etikov za življenjske zgodbe je pripovedni obrat v etiki. Filozofski pripovedni obrat pa postavlja številna vprašanja, med drugim, kako nam lahko življenjske zgodbe pomagajo pri etičnem vrednotenju. Na kakšen način nam lahko izkušnje ljudi, ki so vključeni v problematično situacijo, govorijo o pravilnem poteku dejanj?⁵⁴ O tem so se spraševali številni avtorji, povečanemu zanimanju za etiko in življenjske zgodbe pa je slediti od sedemdesetih let naprej.

Dihotomija med deskripcijo in preskripcijo vsekakor ni uporabna za označevanje zgodb. Zgodbe so vmes med deskripcijo in preskripcijo, ker opisujejo dogodke in jim dajejo pomen. Ti opisi niso samo naštevanje dogodkov. Zgodbe kažejo, da so dogodki del vzorca z določenim pomenom. Zgodbe govorijo o dejanjih ljudi na način, da vidimo bistvo njihovega ravnanja. Zgodbe ne govorijo o ločenih dejanjih, pač pa o življenjskih praksah in nam kažejo, za kaj pri teh praksah gre. To pomeni, da zgodbe kažejo dejanja in jih opisujejo kot del širšega projekta, katerega namen je neko dobro. Praksa ni nekaj, kar bi posameznik počel zaradi samega sebe. Prakse so skupna prizadevanja, ki se jih posameznik mora naučiti in izvajati v povezavi z drugimi. Zgodbe torej osvetljujejo širšo,

⁵⁴ Prim.: Guy A. M. Widdershoven, Marie-Josée Smits, *Ethics and Narratives. Ethics and Process in The Narrative Study of Lives 4*. Ur. Ruthelen Josselson. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1996, str. 275.

univerzalno razsežnost opisanih dejanj in njihovo vlogo v skupnem človekovem načinu življenja. Zgodbe uresničujejo določen cilj praks kot skupnih tradicij. Teleološka narava prakse je temelj za etiko. Cilj praks je etičnost v tistem pomenu, ki je usmerjena k nepokvarjenemu (krepostnemu) življenju z drugimi ljudmi in pravnimi ustanovami. Teleološka narava prakse je temelj moralnim obligacijam. Moralna pravila temeljijo na konkretni recipročnosti dejanske usmerjenosti h krepostnemu življenju. Po drugi strani pa moralne norme izražajo živo recipročnost na bolj izdelan način. Opozarjajo nas na potrebo, da upoštevamo perspektivo vseh vpletenih. Pripovedništvo je središče med teorijo dejanja in teorijo etike. Zgodbe pojasnjujejo teleološko naravo dejanja in pripravljajo teren za etiko, osnovano na namenih prakse, ki se trudi in teži h krepostnemu življenju. Tako zgodbe niso etično nevtralne. Odnos med pripovedništvom in etiko je hkrati ideja, da zgodbe niso samo literarne kreacije, pač pa osrednji element samega življenja. Ljudje pogosto predstavljajo drugim sebe in svoja dejanja skozi pripovedovanje zgodb. Tako je teleološka narava dejanj odvisna od zgodb. Zgodbe predstavljajo tudi konkretne primere skrbi za druge, s tem pa dobijo moralen pomen. Nazadnje zgodbe poosebljajo normativne obligacije. Zgodbe so bistvene sestavine prakse, saj razkrivajo etično orientacijo do krepostnega življenja, življenja, ki naj bi ga živeli z drugimi v pravičnih družbenih pogojih. Zaključimo lahko, da življenjske zgodbe niso samo zbirke podatkov, ampak povezujejo dogodke širšega projekta, ki ima za cilj splošno dobro. Skozi pripovedovanje zgodb ljudje interpretirajo svoja dejanja in jih opravičujejo pred drugimi. S tem je pripovedovanje zgodb tudi etično prizadevanje, saj vsaka zgodba vrednoti dogodek, ki ga opisuje.⁵⁵

LITERATURA IN VIRI

- ATKINSON, Robert: *The Life Story Interview*. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 1998.
- Mc CRACKEN, Grant David: *The long Interview. Qualitative Research Methods* vol. 13. Newbury Park, London, New Delhi, Sage publications, 1988.
- H. St.: „Da se z njihovo smrtjo ne bi pokopalo enkratno, neponovljivo bitje!“ *Naš tednik*, 3. 12. 1993, str. 5.
- HAMMERSLEY, Martyn - ATKINSON Paul: *Ethnography. Principles and practise*. London, New York, Routledge, 1995.
- INZKO, Marija: *Najdragocenejša knjiga leta! Tako smo živeli. Priloga Dialog Sodalitas*, Tinje (b. n. l.).
- J. Z.: *Besede z nabojem labodjega speva*. Narodopisni inštitut „Urban Jarnik“ v Celovcu piše nekrolog slovenski besedi. *Družina*, 27. 2. 1994, str. 10.
- KAZENSKI zakonik Republike Slovenije z uvodnimi pojasnili prof. dr. Ljuba Bavcona, prof. dr. Ivana Beleta, mag. Mitje Deisingerja, mag. Draga Demšarja, mag. Zvonka Fišerja, Milana Kosterce, Pavla Martonošija, prof. dr. Alenke Šelih in stvarnim kazalom dr. Vida Jakulina. Ljubljana, Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, 1995.
- KNJIGA proti pozabi. *Nedelo*, 28. 11. 1993, str. 13.

⁵⁵ Prim.: Guy A. M. Widdershoven, Marie-Josée Smits, *Ethics and Narratives. Ethics and Process in The Narrative Study of Lives* 4. Ur. Ruthelen Josselson. Thousand Oaks, London, New Delhi, 1996, str. 278-280.

- LIVES: an anthropological approach to biography. Ur. L. L. Langness, Gelya Frank. Novato, California, Chandler & Sharp Publishers, Inc. 1981.
- LOIZOS, Peter: Confessions of a Vampire Anthropologist. *Anthropology and Ethics*, Anthropological Journal on European Cultures 3/1994, št. 2, str. 39-53.
- LUKIČ, Dragutin: Savremena špijunaža. Šabac, RNIRO "Glas Podrinja", 1981.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Tinje, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1993.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): Tako smo živeli 2. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1994.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): Tako smo živeli 3. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1995.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): Tako smo živeli 4. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1996.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.): Tako smo živeli 5. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1997.
- MAKAROVIČ, Marija: Življenjepisom na pot. Tako smo živeli 1. Življenjepisi koroških Slovencev. Celovec, Tinje, Krščanska kulturna zveza, Slovensko narodopisno društvo Urban Jarnik, 1993, str. 7-10.
- MAKAROVIČ, Marija: Način in pomen zbiranja etnoloških podatkov zaupnejše vsebine. Kako hraniti takšne podatke in kako jih izpostavljati? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 18/1978, št. 4, str. 65.
- MIKUŠ, Kos Anica: Etika, duševno zdravje in vojna. *Razgledi* 21. 2. 1996, št. 4 (1059), str. 14-15.
- PANDEL, Mirjam: Varstvo avtorskih in sorodnih pravic. Predlog zakona. *Marketing magazin*. April 1994, str. 36-37.
- PERKS, Robert: Oral History. Talking about the Past. London, The Historical Association, Oral History Society, 1995.
- POL, Benjamin D.: Tehnike vodenja razgovora (intervju) i odnosi na terenu. *Antropologija danas*. Beograd, Vuk Karadžić, 1972, str. 384-403.
- PREDPISI o avtorskih in sorodnih pravicah - Regulations on copyright and related rights - Vorschriften über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte. Ur. Miha Trampuž. Maribor, Ljubljana, Rotis, Avtorska agencija za Slovenijo, 1995.
- RAMŠAK, Mojca: „Ne zapišite mojega imena, prosim!“ Razlogi za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli, življenjepisi koroških Slovencev. Vrednotenje življenjskih pričevanj. Zablatnikov dan in mednarodni etnološki simpozij. 24.-25. 5. 1997 Tinje/Tainach, Avstrija - Evaluation of biographies. Ethnological conference in honour of Pavle Zablatnik - Die Bewertung von Lebenszeugnissen. Internationales Ethnologisches Symposium zum Gedenken an Pavle Zablatnik. Ur. Marija Makarovič, Mojca Ramšak. Celovec, Pisa, Dipartimento di Linguistica, Università degli Studi, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Krščanska kulturna zveza, 1997, str. 131-139.
- RAMŠAK, Mojca: „Please, don't write down my name!“ The reasons for the anonymity in the book collection That's how we lived, biographies of carinthian Slovenes. Vrednotenje življenjskih pričevanj. Zablatnikov dan in mednarodni etnološki simpozij. 24.-25. 5. 1997 Tinje/Tainach, Avstrija - Evaluation of biographies. Ethnological conference in honour of Pavle Zablatnik - Die Bewertung von Lebenszeugnissen. Internationales Ethnologisches Symposium zum Gedenken an Pavle Zablatnik. Ur. Marija Makarovič, Mojca Ramšak. Celovec, Pisa, Dipartimento di Linguistica, Università degli Studi, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Krščanska kulturna zveza, Celovec, 1997, str. 140-148.
- RAMŠAK, Mojca: Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36/1996, št. 1, str. 33-37.
- RAMŠAK, Mojca: Koroški etnološki dnevnik od 5. 8. 1996 do 30. 5. 1998. Tipkopis.
- RAMŠAK, Mojca: Poklic in poklicanost. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36/1996, št. 1, str. 31-33.
- RITCHIE, Donald A.: Doing Oral History. Toronto, New York, Oxford, Singapore, Sydney, Twayne, Maxwell, 1995.

- SKLEVICKY, Lydia: Profesija etnolog - analiza pokazatelja statusa profesije. Simboli identiteta (studije, eseji, grada). Ur. Dunja Rihtman Avguštin. Zagreb, Hrvatsko etnološko društvo, 1991, str. 45-67.
- SRUK, Vlado: Morala in etika. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1986.
- SVETINA, Janko: Življenjepisi koroških Slovencev. Zadnja generacija na starih narodnostnih obronkih. Delo, 24. 3. 1994, str. 13.
- THORSEN, Liv Emma: Espionage and the Subjective. Reflections on Life - Course Interviews as Source Material. Ethnologia Scandinavica 1990, str. 63-84.
- TRSTENJAK, Anton: Ko bi še enkrat živel ali psihologija življenjske modrosti. Celje, Mohorjeva družba, 1994.
- WARD, Alan: Copyright ethics and oral history. Colchester, The Oral history society, Department of sociology University of Essex, 1995.
- WIDDERSHOVEN, Guy A. M. - SMITS, Marie-Josée: Ethics and Narratives. Ethics and Process in The Narrative Study of Lives 4. Ur. Ruthellen Josselson. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 1996, str. 275-287.
- YOW, Valerie Raleigh: Recording oral history. A practical guide for social scientists. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 1994.

BESEDA O AVTORICI

Mojca Ramšak, mag., asistentka, zaposlena kot mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Pripravlja doktorsko disertacijo z naslovom Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji - na primeru koroških Slovencev. Etnološka etika sicer ni njeno primarno področje raziskovanja, a vanj vlaga precej svoje raziskovalne energije. Tako poleg zbiranja, transkribiranja, urejanja in interpretiranja življenjepisnega gradiva odkriva tudi logoterapevtsko vrednost pripovedovanja, zapisovanja in objavljajanja življenjskih zgodb in poskuša izslediti pasti škodljivih delovnih razvad pri tem delu. K praktičnemu delu etnološke etike je leta 1996 prispevala etični kodeks slovenskih etnologov, ki ga je predložila v obravnavo Slovenskemu etnološkemu društvu (prim.: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št. 1) in Evropskemu centru za tradicionalno kulturo v Budimpešti (European Center for Traditional Culture). Področje praktične etike pokriva tudi njena razprava o vzrokih anonimnosti koroških pripovedovalcev življenjskih zgodb (prim. mednarodni zbornik: Vrednotenje življenjskih pričevanj/Evaluation of biographies/Die Bewertung von Lebenszeugnissen, 1997).

ABOUT THE AUTHOR

Mojca Ramšak, M.A., assistant professor, employed as junior researcher at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. Mrs. Ramšak is preparing her doctoral dissertation entitled "The research of life stories in ethnology in the case of Carinthian Slovenes". Though ethnological ethics are not the primary field of her research, she devotes considerable research energy to the issue. Beside collecting, transcribing and interpreting autobiographic material she also traces the logotherapeutic value of narrating, recording and publishing life stories and she attempts to pin down the traps which stem from counterproductive working habits in this kind of work. Her contribution to the practical contents of ethnological ethics is the ethical codex of Slovene ethnologists which she submitted for discussion to the Slovene Ethnological Society in 1996 (see: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št. 1) and to the European Centre for Traditional Culture in Budapest. She also exposes aspects of the area of practical ethics in her treaty on the reasons for the anonymity of the Carinthian narrators of life stories (see the international collection: "Vrednotenje življenjskih pričevanj/Evaluation of biographies/Die Bewertung von Lebenszeugnissen, 1997).

SUMMARY

AREAS OF ETHICAL RESPECT AND IDEALISED PROCEDURES IN ETHNOLOGICAL RESEARCH

(With special reference to the collection *The way we lived: Life stories of Carinthian Slovenes 1-5*)

The areas of ethical issues in recording life stories and general ethical questions connected with the humanities and social sciences overlap in many aspects, though with different emphases.

Interviews related to life stories are interviews of a distinct kind. Through such interviews we enter particular interpersonal relations or at least change a given relation. These relations consists of the exchange of information between the interviewer and the narrator, an exchange which can cause considerable changes because it involves a person's intimate experiences, views and feelings. Every collecting of life stories consists of at least three phases: planning the interview (this includes an understanding why the life story is useful at all), the interview itself, in which we lead a person through the principal periods of his life, and, last but not least, the transcription and interpretation of the interview. All these procedures involve working with and about people and it is therefore necessary to exert profound judgement as well as to renounce counterproductive work habits. 213

The ethics of an interview related to a life story means that the interviewer has to be honest, frank, clear and straight. This is an attitude based on moral responsibility, primarily because of the information that is entrusted to him. The interviewer himself also wants to know the answer to the question what his moral role is in recording a life story. And what are the moral consequences of what happens to the story after it has been taken down? Everything that occurs during an interview - ranging from what the interviewer tells the narrator and why he does so to what happens with the interview later, when he has access to it - all this involves ethics.

The principal ethical problems in researching life stories can be divided into two groups. The first group is connected with legislation in general and with specific laws, while the other is related to generally accepted rules. Within the first group of legal ethical problems the most important issues are copyright, publication of libellous texts and respect of privacy. Within the general ethical questions of recording live stories the following deserve major attention: the narrator's consent to the interview, the cost and usefulness of the research of life stories, anonymity and confidentiality, the relations in the field and the good name of the narrator, professional ethics and general human principles, the truth in a sponsored research, the power of the interview, the ethics of a relationship in which the participants do not have the same power, and the correct presentation

of the narrator's life. The protection of the narrator's privacy and of his good name are probably the principal ethical issue in the research of life stories. There is no doubt that if the identity of the narrator is disclosed he may, under certain conditions, lose his job, the relations in his family may be threatened or society may stigmatise him and in other countries he may even be indicted because of his statements.

Life stories are not only collections of data, but they connect events within a wider project aimed at the general benefit. While telling the stories of their lives people (re)interpret their own actions and try to justify to others. In this sense telling life stories is also an ethical effort since every story evaluates the events it describes.

RESUME

LES PENTES DE LA PIETE ETHIQUE ET DES PROCEDURES IDEALISEES DANS LES RECHERCHES ETHNOLOGIQUES (avec la considération particulière portée sur la collection La manière dont nous avons vécu: les curricula vitae des Slovènes de Carinthie, tomes 1-5)

Les domaines des questions éthiques concernant les enquêtes à propos des histoires personnelles coïncident généralement avec les questions éthiques des disciplines humaines et sociales, mais s'en distinguent par quelques accents particuliers.

Les interviews à propos d'histoires personnelles ont leur propre spécificité. Ils représentent un moyen d'entrer dans des relations humaines particulières ou de modifier des relations déjà existantes. Ces relations sont un échange d'informations entre l'enquêteur et le sujet, un échange qui risque d'altérer bien des choses, parce qu'elle implique des expériences personnelles, des perspectives et des émotions. Toute enquête sur des histoires personnelles contient au moins trois phases: préparation de l'interview (y comprise une considération des raisons et de l'utilité de l'histoire personnelle particulière), l'interview lui-même où le sujet est mené à travers les périodes principales de sa vie, et, néanmoins, la transcription et l'interprétation de l'interview. Tous ces procédés impliquent un engagement humain ce qui exige de l'enquêteur une sensibilité bien réfléchie.

L'éthique de l'interview sur une histoire personnelle consiste en l'honnêteté et la sincérité de l'enquêteur qui doit mener l'enquête clairement et directement, sans détours. C'est un rapport de responsabilité morale, étant donné l'intimité des informations confiées. L'enquêteur lui-même demande des réponses à propos de l'éthicité de son propre rôle dans l'interview sur une histoire personnelle. Il

doit s'interroger sur les conséquences morales de ce qu'il fait de l'histoire après l'interview. Tout ce qui se passe en cours de l'enquête, tout ce que l'enquêteur dit à l'interviewé, tout ce qui concerne l'exploitation de l'interview, la question d'accès à l'histoire, tout cela implique des questions d'éthique.

Les problèmes éthiques concernant les recherches sur une histoire personnelle peuvent être regroupés en deux sous-ensembles. Le premier est relatif au droit et aux lois, l'autre concerne les règles générales. Les questions éthiques juridiques les plus importantes sont: les droits de l'auteur, publication de récit diffamatoire et respect de droit privé. Les questions éthiques générales peuvent en principe se résumer en termes de: l'autorisation du sujet, coût et profits de la recherche d'histoires personnelles, anonymat et confiance, relations sur le terrain, bonne réputation du sujet, éthique professionnelle et principes généraux d'humanisme, vérité et recherche sponsorisée, pouvoir de l'interview, éthique des relations de puissance inégale, présentation correcte de la vie du sujet. La préservation de l'intimité et de la bonne réputation de l'interviewé représente probablement le problème éthique principal dans la recherche d'une histoire personnelle. Il n'y a pas de doute que - au risque de voir malgré lui se dévoiler son identité - le sujet pourrait se retrouver en danger de perdre ses positions sociales (emploi, famille, stigmatisation sociale); dans certains pays, les interviewés identifiés, par suite de leurs déclarations, peuvent même se faire convoquer par les tribunaux.

215

Les histoires personnelles ne sont pas de simples collectes d'informations; elles s'associent à un contexte plus large d'événements relatifs à un projet tout entier dont l'objectif est le bien commun. Par leurs récits, les sujets interprètent leurs propres actes en les justifiant par rapport aux autres participants. Les récits sont donc un effort éthique car toute histoire valorise l'événement qu'elle décrit.

